

Jul i Nord-Odal

2013

Innhold

Forord: Tjuefjerde årgang.....	3
Barndomsminner fra 2. verdenskrig.....	4
Fløterminner langs Tannåa.....	13
Selvkastrasjon, fnatt og pultostforgiftning.....	23
Et hundreårsminne.....	36
Nå.....	37
De kjempet for kvinners rettigheter.....	38
Sjedefred.....	44
Camilla Colletts odalsferd i 1838.....	45
Lurdagsgle'e.....	47
Om kostholdet under 2. verdenskrig.....	48
Livets væger.....	51
Tilbakeblikk på det året vi har lagt bak oss.....	52
Du unge menneske.....	57
«Kimer, I Klokker».....	58
Mormor venter med lykta.....	61
Nord-Odal Sementvarefabrikk.....	63
Gammel protokoll fra Austvatn skolekrets.....	66
Historie, minner og tanker fra Sigfredstorpet.....	69
Hva er dette?.....	78
Nordodølinger traff nordodølinger i USA.....	79
Med hvit jakke og blyant bak øret.....	84
Sand sentrum anno 1960.....	87

«Jul i Nord-Odal» 2013

Utgiver: Nordre Odalen Kulturminnelag
Layout og førtrykk: Gunnar Nygård
Trykk: Flisa Trykkeri
Illustrasjoner: Jon Utheim (forside) og Rune Nor

I redaksjonen:
Steinar Bjørnstad, Hans Haagenrud, Gunnar Nygård, Bengt Ringvold,
Ola Erik Tangen, Ingegerd Tronbøl og Asgeir Østli.

Tjuefjerde årgang

Tida går fort i vår alder. Det er god en stund siden 1. årgang av Jul i Nord-Odal så dagens lys. Det var en spent redaksjon som presenterte det første nummeret til jul i 1990.

Mottakelsen har vært over all forventning. Vi vet at vi har lesere i flere verdensdeler og at heftet er ei populær julegave også til utflyttede nordodølinger.

Dette hadde ikke vært mulig uten våre annonsører som støtter oss år etter år. I tillegg er det mange butikker og bensinstasjoner som bistår oss med salget i den travle juletid. Til slutt en takk til dere som kjøper juleheftet. Uten dere, annonsørene og utsalgsstedene hadde ikke dette vært mulig.

Overskuddet av Jul i Nord-Odal har gjennom alle år gått uavkortet til Sand IF, IL Mogutten og Odal Slektshistorielag. Til sammen har dette blitt betydelige beløp.

Da vi startet Jul i Nord-Odal, var vi spente på hvor lenge vi klarte å holde det gående. Hvor mange årganger hadde vi stoff til? Så langt har ikke det vært noe problem, for hvert år kommer det stoff «rekende på ei fjøl» fra bygdefolket og utflyttede nordodølinger.

Nå ønsker vi at yngre krefter skal bistå oss, for dagens redaksjon er ikke akkurat noe juniorlag. Til neste år skal vi feire 25-årsjubileum, og det forteller oss at vi har holdt på ei stund. Er du interessert i å bidra, så meld i fra!

Redaksjonen ønsker alle lesere og støttespillere en riktig god jul og et godt nytt år!

Steinar Bjørnstad

Barndomsminner fra 2. verdenskrig

Anne-Karin Kjeldset er datter av Johan Braathen, bror til Per Nyland. Begge var sønner av Hans Bråthen – som bygde Nyland på Trautskogen – og hans første kone, Kari. Her forteller Anne-Karin fra barndommen under 2. verdenskrig.

Det var en tidlig morgen 9. april 1940 at flyalarmen gikk i Jordalsgaten 8 i Oslo. Her bodde jeg sammen med far Johan, mor Marie kalt Maja og søster Else-Brit. Selv var jeg 7 ½ år, Else-Brit knapt 3 år yngre. Vi bodde i tjenestebolig, far var utdannet møbelsnekker og arbeidet som fengselsbetjent i Oslo, og han måtte skynde seg til fengslet med hvitt armbind for å hjelpe med og få fangene ned i bomberommene. En alarmklokke ringte alltid hos oss noen minutter før hver flyalarm, så betjentene skulle rekke å nå fram i tide.

Jeg kan fornemme en følelse av uvirkelighet. Ennå var vi uvitende om all ondskap krigen senere skulle bringe for dagen. Meldingene over radio ga klar beskjed om at alle måtte evakueres, og for oss skjedde dette allerede neste dag. Det ble ordnet av de voksne, jeg husker ikke så mye av bilturen. Far måtte være igjen i Oslo. Har en vag erindring om kaos og at jeg langt borte så et fly som styrtet og at det var en hel kolonne av biler

og alle slags kjøredoninger på veien. En barneseng falt av en bil og sølvtøy lå strødd utover.

Men jeg husker ekstra godt mottakelsen vi fikk i Øststua, av onkel Edvard – som var bestefars eldre bror – tante Karen, Paula og Marta. Det var ekte gjestfrihet. Senger med ny halm i madrassene og hvite, grove lakener, deilige å sove i. Husker kaffe og melk på senga – med småkaker til, pepperkaker – tror jeg nok!

Så hadde vi Nyland, med bestefar, onkel Per og tante Marie – fem fettere og én kusine; Håkon, Erik, Alf, Knut, Ole og Martha. Spennende, alle tok utrolig godt imot oss og gjorde sitt aller beste for at vi skulle finne oss til rette. Bestefar lærte meg å spille kort, vi satt i stua i Nyland ved et lite bord der, og jeg priste meg lykkelig for at jeg fikk lov til å gå alene i gutua – som vi kalte veien mellom Nyland og Øststua. Fin følelse å kunne spille voksent kortspill – det var aldri nei i bestefars munn når jeg ville ha et slag kort med ham. Husker også så vidt bestemor Oline – som var bestefars 2. kone. Men hun var skrøpelig og døde allerede i 1941. Vi ble boende i Øststua, og hverdagen brakte mange små og store hendelser, som det blir for mye å nevne her.

Vi hørte rykter til å begynne med om at Oslo var bombet, heldigvis fikk vi etter noen uker vite at far var i live og at ryktene var overdrevet.

Av Anne-Karin Kjeldset

Her har den stolte far – Johan – tatt bilde av sin modige førstefødte, på jordet nedenfor Øststua.

Men vi hørte drønnen i det fjerne fra trefninger ved Strandlykkja. En følelse av utrygghet for situasjonen hang nok i oss alle – på tross av det fine vi opplevde sammen med våre slektninger.

August måned kom med skolestart. Jeg hadde begynt i første klasse i Oslo ved krigsutbruddet, og begynte nå i småskolen – som lå litt bortenfor Kapellet. Jeg husker ikke så mye fra selve skoletiden der, men jeg kan erindre en dag vi ble redselsslagne. Det kom en stor kolonne av tyske

soldater med full oppakning oppover gutua. Vi sto alle sammen ute på tunet i Øststua og fulgte det hele. Etter hvert som de nærmet seg, kunne vi merke at de var fullstendig utkjørte, og jeg glemmer aldri synet av en svært ung soldat, guttunge nærmest – langt bak de andre. Han hadde store vansker med å holde seg oppreist, men vi fikk vite at han var tatt inn og hjulpet hos noen av Øststuas naboer.

Min mann sier at jeg må ha med denne historien også: Vi badet i en liten elv som fløt ut i Storsjøen,

mener jeg å erindre, og noen hadde snekret sammen en flåte som vi seilte forsiktig med – på helt grunt vann. For enden av elva lå det tversover en tømmerstokk – som markerte en dyp kulp et stykke før elvas utløp. Uredd som jeg var, hadde jeg funnet ut at jeg kunne henge under flåten og seile baklengs nedover elveløpet. Ved skillet med tømmerstokken ble jeg sittende fast på en måte, mellom stokken og flåten, så jeg måtte slippe taket og havnet ute i den dype kulpen. Jeg bukserte meg til land – med noe jeg svakt husker som «hundesvømming». Jeg trodde at jeg nå kunne svømme. Da far kom for å hente oss tilbake til byen om høsten, måtte han først bli

med å se på overraskelsen jeg hadde til ham. Jeg husker hvordan jeg dro ham med meg det siste stykket til elva, og ved den dype kulpen ropte jeg – se pappa – og så hoppet jeg uti. Gikk rett ned, og pappa måtte hoppe ut og redde meg i land. Forferdelig flaut, men det gikk ikke lang tid før jeg kunne svømme etter den hendingen.

Gode minner: Varme grisematpoteter – bitte små – delt i to med skallet på og himkjinna smør i Øststua, og tjukke skiver med himbaka kaku med sirup på i Nyland!

Ved vår tilbakekomst til byen var det et annerledes Oslo som møtte oss. Det var syngende og marsjerende tyskere i gatene, blendingsgardiner, portfor-

Dette er et bestillingsverk fra fotografene Bry og Skuggedal. Bildet ble benyttet i lysbildefremvisninger på deres promoteringstur rundt i landet. Else-Brit og Anne-Karin hadde «lånt» Brylkremen til sine tremenninger i Holtet.

bud, sandsekker foran kjellervinduene og stadige flyalarmer. Utallige oppslag allevegne på hva som var forbudt å gjøre: «Skutt blir den» osv.

Ettersom krigsårene gikk, ble matmangelen mer følbart. Vi var heldige som hadde slektninger på landet, men all mat måtte smugles hjem. Jeg sto ofte i matkø for mor – køene syntes nesten endeløse og rakk langt oppover i gaten. Vi kunne oppleve at varene var utsolgt når vi endelig rakk fram. Vi drev matauk – på parseller med grønnsaker utenfor huset hvor vi bodde, og hadde også del i en «villagris» på landet et sted. Men jeg kan huske salt sild stekt i tran – jeg græsser ennå. Jeg var vanskelig i matveien, tror jeg. Hadde aversjon mot fiskebein.

De første skoleferiene under krigen ble ellers stort sett tilbrakt hos familien Kjærnli i Holtet. Vi hadde mye glede og hygge sammen med tremeningene våre, Signe, Erik og Henry. Henry ble senere gift med min forlover Liv. Henry var utrolig glad i hjembygda si, dyktig fotograf var han, og i lange tider knyttet til fotografene Bry og Skuggedal.

Onkel Per var alltid hyggelig og med et glimt i øyet! Det er kanskje flere som har hørt hans historie da han var budsendt til gamle – vi kan kalle henne Marthe – som hadde ei klein ku. Da onkel hadde stelt med kua, kom han til Marthe og sa: Den kua di hadde det ikke godt, Marthe, du hadde fått i seg en tinnsoldat. Marthe slo hendene sammen: «Je spør rekti, je – var den levvandes den da, du!» Da lo vi, da!

En fin sommerdag – det må ha vært

i 1942 – roper onkel Per: «Anne-Karin, ta ti her!» Han hadde en kalv oppe på et bord eller krakk på tunet mellom våningshuset og fjøset i Nyland. Han skulle slå i hjel og slakte kalven og ba meg holde i bakbena, hardt – og ikke slippe. Han ba meg se den andre veien. Kanskje det høres merkelig, men jeg følte stolthet over å bli tatt på alvor, bijinte som jeg var. Onkel Per så at jeg dudde til noe. Jeg undret meg lenge, da jeg noe senere så hans omsorgsfullhet med et kopplam – han satt med det lille lammet i armkroken og matet med tåteflaske. Jeg kom nok derfor tidlig til å se naturlig på denne delen av livet.

Jeg ble også betrodd å spikke fliser til opptenningsved i Nyland. Herlige, tynne tyristikker, som duftet himmelsk!

Det var som å skjære i smør. Jeg fikk bruke onkel Pers slakterkniv som sto i veggen mellom stokkene i kjøkkenet. Jeg satt til høyre ved den store, svarte vedkomfyren, og hadde ei kasse nede mellom bena som jeg spikket på. Men en dag gikk det galt, jeg kuttet meg i låret, har ennå et 5 cm. langt, noe sprikende, arr etter den tildragelsen. Det gikk helt fint, bortsett fra at det blødde mye og betydde merarbeid for tante Marie. Ellers har et nådig glemselens slør lagt seg over mors og fars reaksjoner – de skjønte nok ikke helt at uhell kan hende «selv den beste».

Så kom den grusomme beskjeden at onkel Per var arrestert og sendt til Grini. Bare tanken på hvordan Marie og Martha og sønnene og bestefar må ha opplevd dette, gjør vondt. Mor var med eldstesønnen Håkon for å

besøke Per. Familien hadde laget en stor pakke med det de mente han kunne ha bruk for, som de hadde med seg. Fremme på Grini måtte de vente lenge på tur, men omsider ble navnet Per Nyland ropt opp. Da de kommer fram, får de bare høre: Han er ikke her, han er sendt til Tyskland.

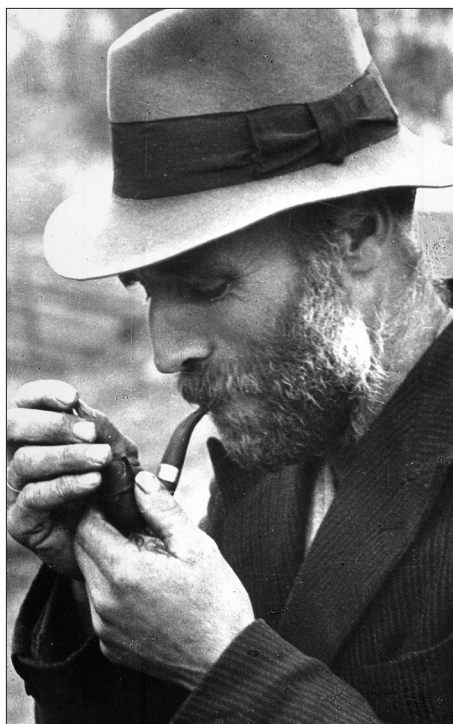
Ennå visste vi ikke helt hva dette innebar, bare at jøder, studenter, lærere og jøssinger var blitt arrestert og sendt videre til konsentrasjonsleire i Tyskland.

Både mor og far gjorde sitt ytterste for å få onkel Per satt fri. Mor – som var en ferm og uredd kvinne – møtte opp på Victoria terrasse, som var Gestapos beryktede hovedkvarter. Hun forklarte onkels situasjon og ga et bilde av at folk i Nord-Odal alltid var hjelpsomme mot fremmede som trengte det, uansett hvilken nasjonalitet de tilhørte, og mente at det like gjerne kunne ha vært tyskere Per kunne ha hjulpet. Den tyske gestapisten sa gebrokkent noe mor mente var tysk og så noe på antatt russisk, og spurte om mor ikke kunne høre forskjell. Jo, svarte mor, jeg hører forskjell, men jeg kan ikke si hva som er tysk og hva som er russisk. Talemåter, freste tyskeren.

De to siste krigsårene arbeidet far om sommeren som leder for en arbeidsleir på Nes, Romerike. De brøt opp myrland, stubbebryting og drenering.

For å være mer sammen med far, fikk mor kontakt med lærer Jørgine Langbakk og leid oss inn på Stein skole i skoleferiene.

Hjemme i Oslo var skolen vår tatt av tyskerne, og vi holdt skole på de utroligste steder. En venninne skrev

Per Nyland, Anne-Karins onkel.

i minneboken min; «Vår skolegang har gått på tverke, for tiden går vi på renholdsverket».

En dag var jeg med Else-Brit i Kampen park, et godt stykke hjemmefra, men de hadde en fin karusell som vi likte å bruke. Mens jeg var opptatt med karusellen, ser jeg Else-Brit neie pent for en tysk offiser, mens hun tydelig får noe i hånden. Vi var oppdratt til å neie til takk når vi fikk noe. Jeg løper bort, tar dropsen hun har i hånden og kycler på offiseren mens jeg griper min søster i armen og løper og løper med henne på slep, mens jeg hele tiden tenker: Nå skyter han meg, nå skyter han meg! Til slutt måtte vi stanse for å få igjen pusten. Jeg snur meg og ser at offiseren står på samme sted og

Lapskaus i det grønne, i Holtet. Fra venstre, Erik, Ragna, mor, Else-Brit, Anne-Karin og Ole Kjærnli.

På reise fot i Holtet. Fra venstre, far og bestefar. Videre Ole, Ragna, Erik og Signe Kjærnli, mor og Else-Brit. Jeg er fotograf.

ser etter oss. Jeg tenker et øyeblikk på at – stakkar, han har kanskje barn selv i hjemlandet sitt!

Ellers gikk krigsårene uten nytt om onkel Pers situasjon i Tyskland.

Her er et utdrag av mors brev til bestefar, Hans Bråthen:

Jordalsgt. Den 25-2-45. Kjære Svigerfar. Tusen takk for brevet. (...) Men til sommeren er vel krigen slutt, og da får du ta dig en tur i den nye fine jakka di. Hvis du har merker så send mig dem eller søk om anvisning på ei utenpåbukse, så skal jeg prøve og skaffe dig det, men da må du gi noen egg, litt smøring må hun ha – hun som skaffer den. Det blir ny vare, men det er ikke så verst. Johan fikk en nikkers i fjor, og den er like pen enda og den er over et år og mye brukt – prisen er 28 eller 40 – eftersom dem har (...) Johan ber mig hilse, det har vært flyalarm nesten hver natt denne uka og da må han på fengslet, så han blir så trøtt, og så spiller vi så rent fornye bridge – 3 og 4 kvelder i uka. Skriv snart. Lev vel, og hils alle i Nyland da.

Hjertelig hilsen Maja

Mot slutten av krigen ble alle skoleelever veid og målt av helsesøster, som fant at jeg var undervektig. Ble sendt – som mange andre – på landet for å fete meg, jeg kom til Svenneby, nest største gården i Rakkestad. Også der fikk jeg god mottakelse, og enda de hadde både innejente og gårdsgutt fikk jeg etter noen uker lov til helt alene å kjøre melkespann med hest og kjerre fram og tilbake fra Heia st.. 8. mai 1945 satt jeg i fjøset på Svenneby og melket, da jeg utenfor fjøsvinduet ser det norske flagget blir heist! Jeg roper ut så jeg skremmer den stakkars

kua som velter den halvfulle melkebøtta så melka flyter utover, men ingen ting spilte noen rolle – bortsett fra det ene ordet FRED! Det var fred i Norge etter 5 lange krigsår!

Ganske tidlig kunne vi i avisen lese at Per Nyland var blant de fangene som var frigitt fra Neuengamme. Fars glede var ubeskrivelig, det samme gjaldt jo hele onkels familie, naboer og venner selvsagt.

Utdrag av fars brev til bestefar:

Oslo, Søndag 13/5. Kjære far! Mange takk for sist, du. Jeg skulle skrevet til dig før og gratulert dig med seieren, men bedre sent end aldrig, vet du. Ja du kan tro at her er liv i byen om dagen. Det er flagging, hurrarop og begeistring nesten døgnet rundt, så slik seiersglede skulle du aldrig sett, og det er da virkelig grund til begeistring, for da vi tenker på at vi har fått friheten tilbake, så er det nesten ikke til å tro. I dag var Marie og småpikene nede og så på krigsskibene, og der var Kronprinsen med. Dem hadde vært så heldige og komme like inntil da han smilende og vinkende drog forbi med sit følge. Da jeg kom fra tjeneste drog Marie og jeg ned i byen. Vi var ombord i et av krigsskibene og der hilste vi på Maria og Per Arstuen og Erik Smedsrud. Det var så masse folk så det var nesten ikke råd og komme frem til plassen foran Slottet hvor vi hørte Kronprinsen talte, og jeg skal si det var jubel...

Tenk nu lakker det til den tid da vi skal se Per igjen. Jeg har hørt at dem ikke kommer fra Sverige før om 3 uker hvis det er sandt. Mon han kommer om Oslo tro? Hvis ikke så får jeg da sandelig ta en tur opp og hilse på ham, du må endelig skrive med en gang han kommer hjem.

Ja tenk for en glæde som går verden over bare med at folk treffer igjen sine som de ikke har set på flere år.

Jeg skal hilse så meget fra Marie og småpikene og vi gratulerer dere alle med freden og Pers hjemkomst. Hils kjendte. De beste hilsener fra oss 4.

Johan

Så kom kontrabeskjeden og dødsbudskapet. Den gleden vi hadde følt over freden bleknet for oss over dette forferdelig vonde. Vi hørte at barna til onkel Per hadde pusset opp i Nyland, og malt kjøkkenet. Hadde også tjent opp penger til en hest, så vidt jeg kan huske for å overraske faren sin. Far var helt knust.

Vi fikk senere vite at redaktør i Arbeiderbladet, Aksel Zachariassen, hadde vært i tysk fangenskap i Neuengamme. Han var en hyttenabo av oss og kunne fortelle om onkel Per at han hadde holdt humøret oppe hos sine medfanger på brakka. Han ga av sin matrasjon til de fangene som var syke og gikk selv ut og fant mat i skyllene.

Onkel Per døde så vidt vi hørte av tyfus, idet de hvite bussene kom for å overta og hente fangene hjem.

Etter kort tid ble far konstituert som inspektør for en landssvikerleir på Jessheim. Vi var alle tre og besøkte ham påsken 1946. Det var en kjempestor leir som var anlagt av og for tyskerne. Jeg har forstått at far mistriwdes med denne stillingen sin, han mente at mange av fangene var altfor unge gutter som bare hadde fulgt farens nazi-ideologi, var indoktrinert rett og slett, uten mulighet for å kunne tenke og gjøre seg opp sin mening

selv. Far var deprimert. Det viste seg også ganske snart at han var syk, og han ble lagt inn på Ullevål sykehus med lungebetennelse.

På denne tiden bodde fetter Håkon hos oss, han gikk på aftenskole og deltok og sørget derfor sammen med oss i det som fulgte. Far fikk gulsott, som i løpet av ganske få dager gjorde at han ble svært dårlig. Sykehuset ga ham alt det penicillin de kunne avse, men likevel døde også far fra oss, vel et år etter onkel Per. Han ble begravet den dagen jeg sluttet på folkeskolen.

Vi har senere fått vite at det var flere i Jessheimleiren som hadde fått gulsott, og man hadde funnet at smitten var en drikkevannskilde. Men det var bare far som døde av det, kun 48 år gammel – hans eldre bror Per ble bare 49 år.

For mor, Else-Brit og meg selv var dette nesten ikke til å bære, men vi måtte ta grep og gå videre i livet vårt. Vi bodde i tjenestebolig, og måtte derfor innen 6 mndr. flytte fra det som hadde vært hjemmet vårt. Jeg begynte på realskolen og mor i jobb.

Etter en tid ble jeg syk, hadde en vond depresjon. Jeg kom gjennom det, men ble tatt ut av skolen noen uker og var da i Holtet. Dette var på vinteren, og jeg gikk lange skiturer, det med å gå alene måtte jeg insistere på. Jeg kan huske jeg tenkte at far og onkel Per i sin barne- og ungdomstid kanskje hadde vandret i de samme traktene.

Jeg kom tilbake til skolen igjen. Vi hadde en lektor i norsk som var fraskilt prest. Vi skulle ha stil, og han tok meg tilside og sa at hvis jeg ikke ville ha stilene mine lest opp, noe

Bestefars feiring av 80-årsdagen i juli 1946 i Nyland. På begge sider sitter hans to gjenlevende sønner m/koner, mor til venstre – i sorg. Else-Brit og jeg skimtes - kledd i hvitt. Onkel Pers kone, Marie er nr. 3 fra høyre i 2. rekke, deres datter Martha ved siden i hvitt. Sønnene Erik, Ole og Alf i bakerste rekke.

som ofte hendte – kunne jeg skrive konfidensielt. Da ville det jeg skrev bli mellom oss to. Han var sikkert orientert om min sykdomsperiode, og jeg hadde en følelse av at han – som onkel Per – så meg og forsto tankene mine på en spesiell måte.

Jeg skrev om den vonde tiden jeg hadde gjennomlevd. Skrev, snufset og gråt. Jeg lærte å sette ord på sorgen, noe jeg er lektor Ellingsen evig takknemlig for.

Jeg kan huske siste setning i stiloppgaven min: «Men ennå spretter ørreten og ennå leiker tiuren i skogene der oppe i Nord-Odal.»

Anne-Karin Kjeldset fortalte om sine opplevelser under krigen på Per Nyland-dagen på Trautskogen i juli 2013

Fløterminner langs Tannåa

Dette blir siste del om fløterelvene i Knapper. Vi har tidligere skrevet om Grytåa, Gåsvassåa og Juråa – nå står Tannåa for tur. Også Tannåa renner ut i Juråa, og vannet havner til slutt i Storsjøen. Disse åene var betydelige fløterelver, og fløtinga sluttet omkring 1967-69. En viktig og langvarig virksomhet var dermed over.

Tannåa kommer fra Tannsjøen (408 moh) som ligger på delet mellom Nord-Odal og Åsnes. Det er en vakker sjø. Flere bekker renner ut i sjøen. Fra nord kommer Deldalsbekken og Svartbekken, og fra sjøene Vesle Tannsjøen og Aurtjennet kommer også bekker til Tannsjøen. Tannsjøen ligger i et område med mye myr, særlig på vestsida av sjøen.

Tannåa renner ut av sjøen på nordvestsida, og for lenge siden ble det bygd en fløterdam her. Det var en steindam som i 1948 ble forsterket med støp. All sand som trengtes til støpen ble sleipt fra Korbølsætra i sør, og i tillegg ble det støpt en stor skådamm mot øst i 1952. Denne skådammen er ca. 50 meter lang og 3-4 meter høy. Selve dammen er ca. 25 meter lang og 3-4 meter høy. Den er i god stand. På nedsida ses to gamle steinkisteskådammer, en på hver side,

og golvet består av to lag tømmer. Ei av damlukene ligger ved dammen. Det var fem luker i Tannsjødammen, men her var det ikke noe lukehus. Lukene ble oppbevart på/ved dammen.

Damkoia står her som før og er i bra stand. Den leies nå ut til private. Her var det plass til seks fløtere. De gikk om Korbølsætra og oppover langs åa for å komme til dammen.

Tannsjødammen var en magasin-dam, men omkring 1928 ble det forsøkt å fløte tømmer gjennom dammen. Det var Ole Edvard Haug fra Mellom-Fjell som ville prøve det, men det ble ingen suksess og ble aldri gjentatt. Tømmeret satte seg fast i den steinete elva hvor det også var mange fløt-tuer. Nedenfor Tannsjøfløyta er elva et stykke smal og steinete.

Når det var mye vann, fløt Tannsjøen ut over myrområdet i nordvest. Det ble derfor etter hvert satt opp en attholdsdam her. Denne attholdsdammen ses godt i dag og består av en jordvoll med stein oppå og en treforbygning foran, omring et par hundre meter lang. Elva videre nedover rant først sørover og så vestover og til slutt nordover mot Steinslitjennet. Her er elva smal og svingete. Beverhøla er navnet på noen stille fløyter lenger nede i elva.

Steinslitjennet

Tannåa renner inn i Steinslitjennet fra sørøstsida og renner ut på vest-

Rester av attholdsdammen ved Tannsjøen i dag.

Damkoia ved Tannsjødammen i dag, nå med veranda. I dag leies koia ut.

Tannsjødammen fra oversida. Ingegerd og Henrik Tronbøl på dammen.

sida. Tjernet skal være ganske dypt, omkring 70 meter er nevnt. I lia på nordsida av tjernet ligger Stømnersætra, etablert fra Solør på 1600-tallet. Etter hvert ble det flere sætervanger, som i dag tilhører folk fra Knapper. Her var det sætring til omkring 1980.

Der Tannåa renner ut av Steinslitjennet, var det en fløterdam kalt Steinslitjennsdammen. Dammen er fortsatt i bra stand, men nå går skogsbilvegen over dammen. Dammen er en steindam som hadde fem luker. Golvet består av flere lag tømmer. Nedenfor dammen er Steinslifløyta, ei vakker og stille fløyt.

Like ved dammen var det ei jordkoie som damvokterne lå i til 1939. Koia lå nesten helt under bakken og ble kalt Finnburet. Den hadde kanskje noe med finnebosettingen i området å gjøre. Inngangen til koia var fra ei dør (luke) i taket. Koia ble borte da vegen kom.

Gåsvatna og Gåsvassdammen

Tannåa svinger sørover fra Steinslifløyta og renner gjennom Gåsvatna – nemlig Østre og Vestre Gåsvatnet. Det er to tjern som er omkranset av myr med en åstubb imellom. Når det var snø på Gåsvatna, ble det tråkket med truger før tømmeret ble lagt utover. Tømmeret ble lagt utover Vestre Gåsvatnet og myrene i vest og nord. En vet at et år ble det lagt 4.000 kubikk utover. Når vannet kom, fløt tømmeret opp og gled fint mot dammen. Det ble brukt snikker til hjelp. Snikker var små flåter som fløterne sto på med sine haker og hjalp tømmeret på rett veg.

Ved Østre Gåsvatnet, på sørøst-

sida, ligger skogskoia Gåsvik. Her har mange knappergardinger ligget i forbindelse med tømmerhogging og kjøring. Koia står fortsatt, den er i privat eie og er godt vedlikeholdt. Steinar Bjørnstad har aldri vært skogsarbeider, men han har gode minner fra Gåsvik. Her lå han flere ganger som smågutt med faren sin som hogg og kjørte tømmer. Det var stor stas å være med faren på skogsarbeid. Han mener fire til seks mann lå her samtidig.

Gåsvassdammen var et sentrum i fløtinga. Her var det stor virksomhet i «glanstida».

Ved Gåsvassdammen er det flere mindre hus – to private skogshusvære, ett av dem kalt Rødskoia, damkoia, lukehuset (hvor utstyr ble oppbevart) og en stor stall. Noen av fløterne lå i damkoia, og noen gikk bort og hjem. Husene preges nå av forfall med unntak av de to private skogskoiene som er i bra stand. De tidligere åpne områdene ved dammen og husa er gjengrodd med trær og busker.

Gåsvassdammen er en gammel steindam med seks luker. Den har blitt pusset opp med støp her og der. Selve dammen er ca. 20 meter lang, og i tillegg er det attholdsdam sør for selve dammen. Den er bygd av jord, og gangvegen til dammen går oppå denne jordvollen.

Tårnet

Tannåa blir villere etter Gåsvassdammen da terrenget skråner, men det var ingen større vansker å fløte her. Etter Tårnet (378 moh) er det et ganske langt fossefall med mye stein. Før 1947 ble det støpt en mur tvers over åa (fløyta),

Noen av husa på Gåsvassdammen. Bak trærne ser en fra venstre damkoia, stallen og lukehuset.

Gammel og nyere bru over Gåsvassdammen.

Her er det vanskelige partiet i Tannåa, et langt fossefall med mye stein

kalt «løftar». Vannet fra fossen som traff vannet i bassenget ble sendt til værs og løftet tømmerstokkene over kanten så de fikk ei mykere landing. Men fløtingen var og ble problematisk; i et parti av fossen ble det som oftest tømmersetter.

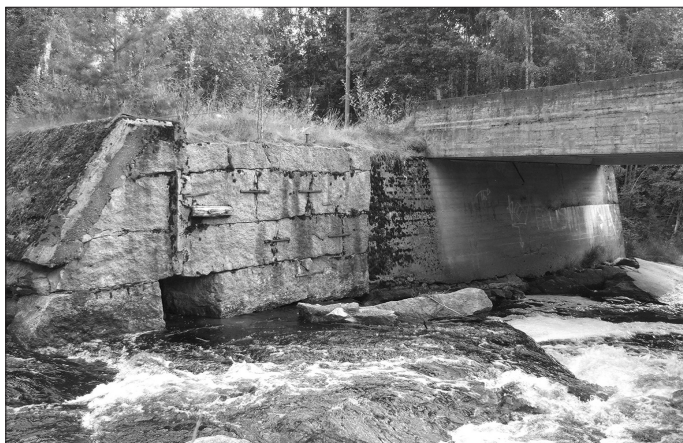
Tårnby het ei koie som lå vest for Tårnet, der sætervegen tar av til Stømnersætra. Den ble brukt av de som hadde oppsyn med Tårnet. I dag er den borte, men tomte ses. Utsikten fra Tårn-området er flott, Storsjøen ses i sør, og en hører elva suse og brumme dypt der nede i gjelet.

Så går Tannåa i roligere stryk, forbi Holmen, hvor det en gang var ei skogskoie og gjennom Tannådalen. I dag passerer den et granittbrudd før den renner gjennom Sættersgrenda. Navn fra området: Sukkerhølet, Ringfløyta og Ormdalen.

Sættersdammen

Den siste fløterdammen før Tannåa forener seg med Juråa, er Sættersdammen. Bilvegen over dammen ble bygd et tiår etter at fløtinga opphørte. Deler av den gamle, fine steindammen står

*Sættersdammen.
Rester av den gamle
dammen til venstre,
og til høyre ses
dagens bru med
bilveg over.*

igjen, men nå er det ungskog over hele området ovenfor dammen. Sættersdammen hadde seks luker, men en brukte vanligvis fem. Tømmeret ble lagt ved dammen, og et ganske stort område ble oppdemt. Damkoia og lukehuset sto nær dammen, på østsida, men er borte nå.

Etter Sættersdammen passerer Tannåa Sagbråten hvor det en gang var sag, og hvor det i åra omkring 1900 var en stor vasshjulsdrevet slipestein. Her ble Knappenborgbrynene slipt og formet før de ble sendt til utlandet. Brynesteinen ble tatt ut fra Skurvhetta og kjørt til Sagbråten vinterstid. Elva her går i svakt hellende terreng og er ei fin fløterå. Det var telefonforbindelse mellom Tannsjødammen og Sættersdammen.

Like ved Tannes møter Tannåa Juråa. Om våren var det mye vann her, og det fløt utover og oversvømte jordene.

Ulykker

Det har vært flere nestenulykker under fløtingen i Tannåa. Også dødsulykker har forekommet. I 1901 forulykket Kristian Fossen (15 år) mellom Tårnet

Vidar Håkenrud og Hans Hee ved Nedre Gåsvatnet omkring 1960. De og fløterne på den andre sida vurderer hvordan de skal få alt tømmeret gjennom dammen.

og Holmen. Han ble slått uti elva av en tømmerstokk. I 1966 omkom Kåre Bergseter da han ble slått av Sætersdammen av ei medør. Han ble funnet igjen ved Mangnes.

Fløterfest

Fløterne hadde avslutningfest i «grushølet». Festen ble avholdt da landrensen var ferdig i Tannåa. Her var det mat og drikke, og trekkspillmusikk ble besørget av Sigmund Hemstad, som også var tømmerfløter i Tannåa. Det hendte at fløterne tok en svingom med hverandre.

Minnes lukta av tømmeret i åa

Vidar Håkenrud har fortalt det meste fra fløtingen i Tannåa. Han begynte som fløter i 1947 som 17-åring, og da var han damkar. Han holdt på så lenge det var fløting i Tannåa. Ellers i året var han skogsarbeider, både i Nordmarka og i Nord-Odal. Han har også fløtt tømmer i Nordmarka og jobbet ved Fetsund lenser. Han synes at fløtinga var trivelig. Det var en fin

jobb etter en kald vinter. Han minnes lukta når tømmeret kom i åa.

Men han minnes også problemer. En gang han sto på ei tue, fikk han bommen (lensa) over beina og datt uti. Heldigvis kom noen fløtere på ei snikke ham til unnsetning og fikk løftet av bommen, og Vidar svømte til land. Men det var ofte slike nestenulykker.

Fløterlaget besto av over 20 mann, de fleste holdt på i år etter år. Fløterbas da Vidar var med, var Ole H. Grinden. Han var bas lenge. Før han hadde John Bergsødegård vært bas.

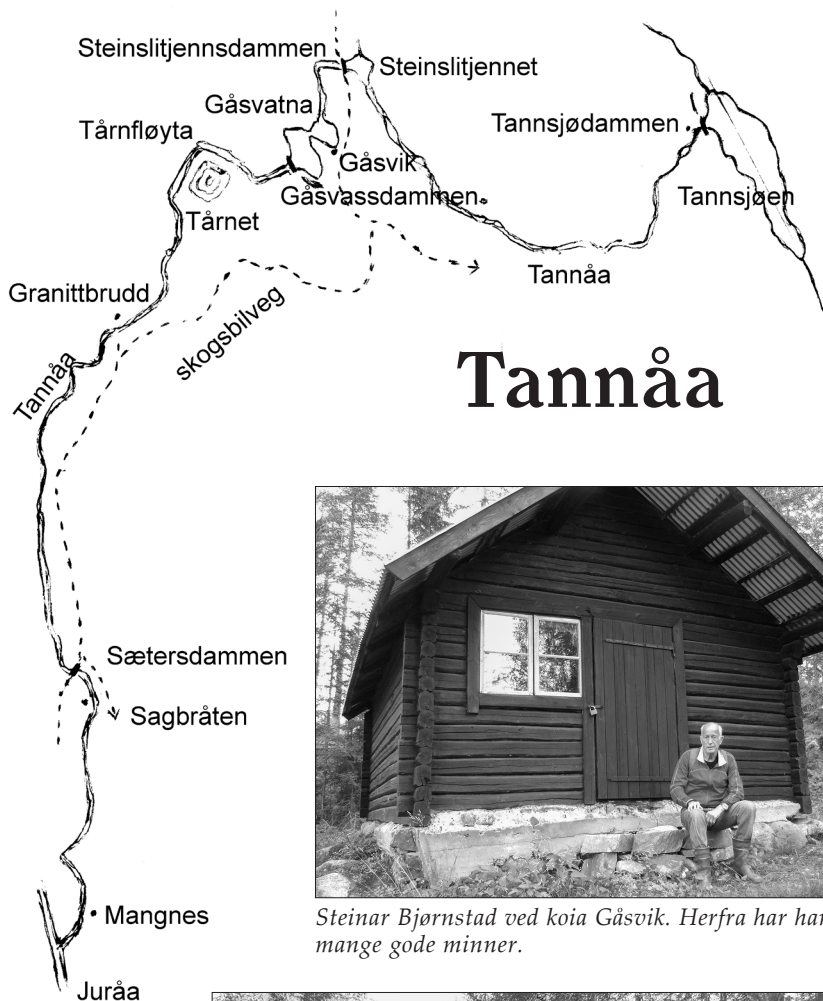
I dag er det sju av de gamle fløterne som lever. Det er Martin Bergseter, Åge Skjønhaug, Sjøanne Øyseth, Rolf Haugen, Martin Skogstad, Jan Skogstad og Vidar Håkenrud.

Kilder:

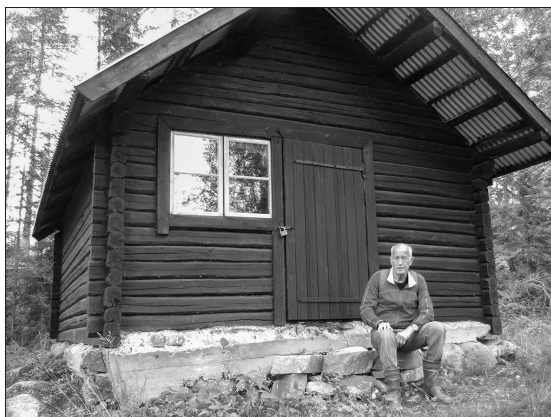
*Informanter: Vidar Håkenrud og Jan Skogstad
Befaring: Jan Myren og Steinar Bjørnstad*

*Gamle bilder: Nordre Odalen Kulturminnelag
(fotografer Vidar Håkenrud og Harald Rogstad)*

Nyere bilder: Ingegerd Tronbøl

Tannåa

Steinar Bjørnstad ved koia Gåsvik. Herfra har han mange gode minner.

*Steinsli-
tjennsdammen
i dag sett fra
nedsida.
Tømmergolvet
er fortsatt i
god stand.*

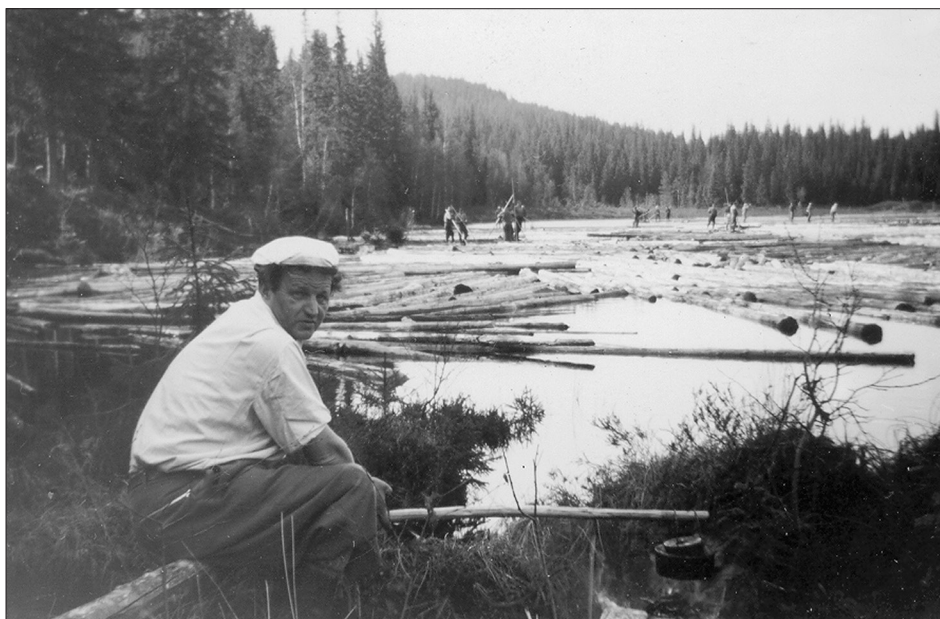
Gåsvassdammen med hus på 1950-tallet. Fløterne er klare på dammen. Husa er fra venstre rødkoia (privat), damkoia, lukehuset, og bak er stallen.

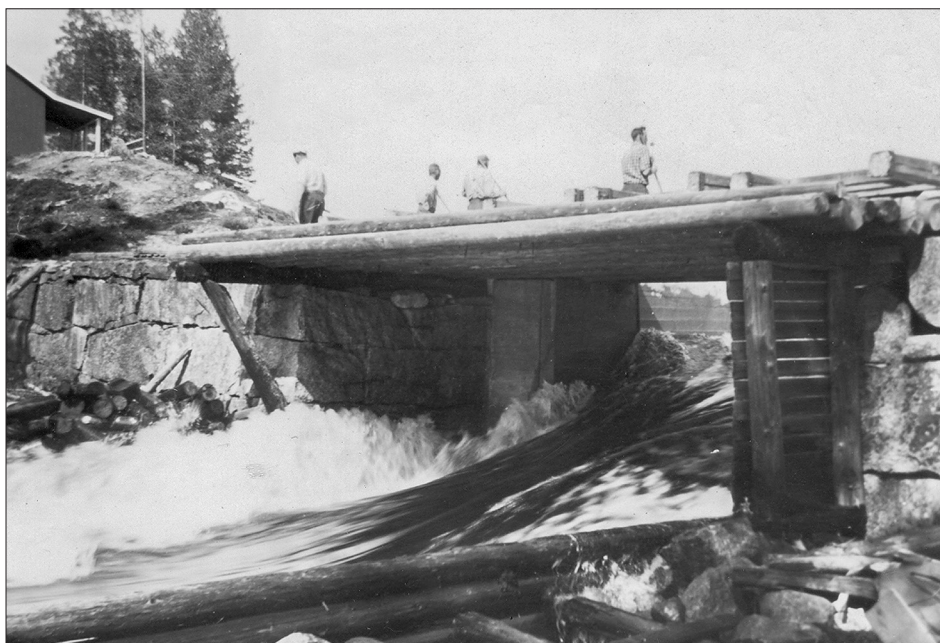
Rutinerte fløtere i sving i 1948. Fra venstre Søren Bergsødegård, Alf Køyen og Hans Garli.

Tømmer legges ut på Gåsvatnet på 1950-tallet. Karene er Julius (Jul) Grinden og Håken Skogstad.

Fra Gåsvatnet 1948. Fløterbas Ole H. Grinden lager bål-kaffe til sine menn som arbeider utpå vatnet.

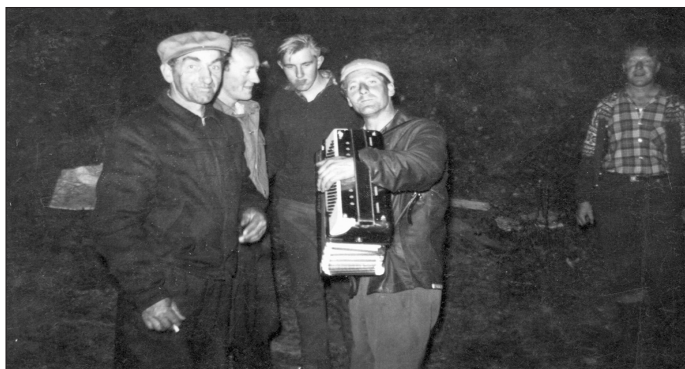
Tømmeret går gjennom Gåsvassdammen.

«Snikkelaget» i Gåsvatnet 1948. Fra venstre ukjent, Alfred Halden og Ingvald Bergseter.

Fløterne arbeider fra land ved Gåsvassdammen (til høyre) for å få ledet tømmeret gjennom dammen. Bildet er fra omkring 1960.

Fløteravslutning med fest i «Grushølet» i 1965. Fra venstre Ket Lien, Vidar Håkenrud, Oddvin Sørлие, Sigmund Hemstad med trekkspill og Per Nordlihaugen.

Selvkastrasjon, fnatt og pultostforgiftning

Om «Sundhetstilstanden og Medicinalforholdene» i Nordre Odalen rundt forrige århundreskifte

Fra 1875 til 1961 utga Statistisk Sentralbyrå en serie publikasjoner kalt «Beretning om Sundhetstilstanden og Medicinalforholdene i Norge» (tittelen ble noe endret etter hvert). I de tidligste utgavene var det, i tillegg til tabellene, beretninger fra de enkelte fylker. Dr. Ansteensen var distriktslege i Nordre Odalen og har levert flere svært detaljerte beskrivelser av helsetilstanden i kommunen, noe som gir et interessant bilde av hvordan det var å leve i Nord-Odal for 100-120 siden.

Det er mange triste skjebner bak rapportene som dr. Ansteensen leverte og beskrivelser av forhold som det nesten kan være vanskelig å tro at forekom. Det er viktig å understreke at forholdene i Nord-Odal ikke på noen måte var verre enn i andre bygder eller byer i Norge.

Jul i Nord-Odal har plukket ut noen sitater fra perioden 1899 til 1920.

1899:

Levemaade og hygieniske Forhold. I Nordre Odalen bevirkede de gode Tider, at Arbeidsmanden havde udmærket god Fortjeneste hele Aaret

rundt, men dermed fulgte desværre ogsaa en større Flothed med Hensyn til Forbrug af Spirituosa, særlig for Ungdommens Vedkommende. Den lette Kommunikation med Hovedstaden om Sommeren, da der underholdes regelmæssig Dampskibsfart mellem Nordre Odalen og Skarnæs, bidrager naturligvis ogsaa til, at den Slags Varer importeres i massevis.

Til Auktioner sørger saaledes Ungdommen altid for at være forsynet med «Flaskefor». Det er nemlig obligatorisk, at der efter Auktioner holdes Dans, og dertil trænges Brændevin, lader det til. Man er ellers ikke «karslig». Til Julen importeres ogsaa meget Brændevin, desværre oftest meget simpel Vare, f. Ex. Kognak til Kr. 1,75 pr. Liter, ja endog Sprit. En hæslig Reminiscent fra gamle Dage er det, at den mandlige Ungdom møter frem ved Kirken 1ste og 2den Juledag for at hilse paa hinanden og – det er det vigtigste – «skjænke» hinanden. Det er sædvanligt at se mer eller mindre berusede Unggutter drive omkring paa Veiene omkring Kirken under Gudstjenesten, karakteristisk nok maa Lensmanden paa disse Høitidsdage opholde sig udenfor Kirken under en stor Del af Gudstjenesten for at paase, at Ordenen opretholdes.

En smuk Biindtægt har fattige Fa-

Thoralf Emil Hoff Ansteensen var født i Larvik i 1869. I 1893 ble han ansatt som kommune- og fattiglege i Nord-Odal. Stillingen ble senere omgjort til distriktslege. Han ble gift med Tora Fløtten, og sammen fikk de barna Edle (på bildet) og Per. I 1909 bygde de Eøyebakken og bosatte seg der. Dr. Ansteensen døde i 1949.

milier forskaffet sig de sidste Aar ved Bærsankning, kun Blaabær og Tyttebær. De fleste Landhandlere er Kommissionærer for Kristianiakjøbmænd og opkøber Bær til høie Priser. I 1899 blev der saaledes i Nordre Odalen indkjøbt vel 100 000 Kg. Bær til en Indkjøbspris af ca. Kr. 18 000. Da der betales saa høie Priser, har det hændt, at hele Huset, Mand og Kone og Børn har draget ud paa Bærsankning, saa man Høsten 1899 i en enkelt Grend af Bygden umulig kunde opdrive Arbeidsfolk til Indhøstning af Kornet.

Syge- og Fattigpleie. I Nordre Odalen har en Menighedsdiakonisse, der er lønnet ved private Bidrag i Hovedsøgnet, været i Virksomhed siden Februar. Et længe følt Savn er derved afhjulpet.

Difteri. Om et enkelt i Nordre Odalen optraadt noksaa alvorligt Tilfælde berettes der, at det forløb godt under Serumbehandling; da der ikke havde været Difteri i Bygden paa 1½ Aar, og Familiefaderen, der er Sadelmager, nylig var kommen hjem fra Lillestrømmen, hvor der herskede en Difteriepidemi, er det sansynligt, at han derfra har bragt Smitten med sig hjem.

Akut Diarré (Kolerine) berettes fra Nordre Odalen, at den ondartede akute Diarré, som i Aarene 1894-96, vel oftest paa Grund af Infektion af Drikkevandet, havde saa stor Indflydelse paa saavel Sygelighed som paa Dødelighed inden Herredet, i dette Aar kun optraadte med meget faa Tilfælde, ialt 13. Særlig iagttoges ikke de Husepidemier med alle Beboerne angrebne, som man ofte havde Anledning til at se i de ovennævnte Aar.

Forløbet var ogsaa gennemgaaende mildere.

I Nordre Odalen indtraf et Tilfælde af Morbus maculosus Werlhofii med dødelig Udgang hos en 40 Aar gammel Kone. Foruden at Huden overalt var dækket af Ekchymoser, havde hun ogsaa en ustandselig Metrorrhagi. Det havde været meget smaat for hende i det sidste Aar, og hun havde sandsynlig ogsaa sultet endel; Næringen bestod for det Meste af Kaffe og «Stomp» (raastegt Potetesbage).

I Anledning af et ved grov Uagt-somhed indtruffet Tilfælde af Lud-forgiftning enedes Landhandlerne i Nordre Odalen ifølge Opfordring fra Lægen om ikke længere at sælge Lud i Opløsning, men kun i fast Form.

Fnat. I Nordre Odalen er denne Sygdom kun iagttaget hos 3 Familier, en betydelig Nedgang sammenlignet med Forholdene for 4 Aar siden, da Skab udgjorde Tredieparten af samtlige anmeldte Sygdomstilfælde. For at hindre en fornyet Opblussen, er Skolelærerne blevet anmodet om at have Opmærksomheden henvendt paa muligens forekommende Tilfælde hos Skolebørnene, samt i Tilfælde at sørge for, at disse strax kommer under Behandling.

1900:

Et Tilfælde af Selvkastration omtales fra Nordre Odalen, Solør og Odalen Distrikt. En kraftig, stærk Arbeidskar i 28 Aars Alderen og ugift, der syntes noget «egen», fandt, at «Naturen blev for stærk i ham», som han udtrykte det, og foretog derfor om Morgenen en Vinterdag, medens han var paa Arbeide i Tømmerskogen, i 20 Graders

Kulde Operationen. Testikelen blev skaaret ud, og det 6 à 7 cm. lange Snitsaar i Scrotum syedes igjen med Skomagertraad; derefter begav han sig saa paa Arbeide igjen. Der var betydelig Blødning lige efter, og efter Gjensyningen udspiledes Pungen af Blodet, saa det saa ud, som om Manden havde et stort Hernie, da han om Aftenen lod sig kjøre til Lægen.

Kommunelæge Ansteensen i Nordre Odalen beklager, at alle Anstrengelser, baade i terapeutisk og hygiensk Retning, giver saa lidet Resultat ligeoverfor Tuberkulosen; Arbeidet med den i de fattige Hjem er saa glædeløst og saa virkningsløst som neppe noget andet Arbeide, en Læge bliver sat til at gjøre. I Østvand og Garvik Skolekredse i Mo Annex optræder Sygdommen fremdeles med de største Tal. Det har været saa i flere Aar. Nogen paaviselig Grund til dette Forhold vides ikke; det synes aldeles uforklarligt. En enkelt Familie i Østvand Kreds bringer stadig mindst 1 Patient som Kontingent, men dertil dukker Tilfælde op baade her og der, paa Steder, hvor man mindst skulde ane det. I denne Del af Bygden bor forresten endel Familier, som maa regnes for «belastede» (Sindssygd, Tuberkulose, Diabetes o. s. v.). Listen over kjendte Dødsfald viser ingen Tiltagen af Tuberkulosen i 1900, men af nye Tilfælde er tilkommet en Mængde. Hovedsagnet er imidlertid omtrent frit for Tuberkulose; det er tidligere under Morbilli nævnt, at denne Epidemier næsten har antaget Karakteren af en Pandemi i Nordre Odalen – har bragt paafaldende mange latente Tuberkuloser til at blusse op.

Oftest har de manifesteret sig som Lungetuberkuloser, og navnlig blandt Børn under fem Aar, hos hvem man dog sjelden finder en vanlig Lungetuberkulose, har denne Lokalisation været saa hyppig siden August 1900, at det ligger snublende nær at give Mæslingerne Skylden. Kighosteepidemien i de nævnte Skolekredse har dertil ogsaa gjort sit, især da flere Børn har havt Kighoste umiddelbart efter Mæslinger eller endog Mæslinger under Kighostens Forløb.

Befolkningens Frygt for Smitte gennem Tæringsssyges Opspyt er udbredt i alle Lag. I saa Henseende er Tuberkuloseloven her en god Jordbund at arbejde i. De øvrige nødvendige Forsigtighedsregler kjender man lidet til.

Blegsot og Fordøielsessygdomme kommer i Nordre Odalen, Solør og Odalen Distrikt, hyppig under Behandling og staar, som oftere nævnt, i Forbindelse med Befolkningens Levemaade og Kosthold. Der spores dog nu nogen større Sands for Brugen af Havre som Næringsmiddel i Form af Velling og Grød.

Af Barsel-feber opføres 24 Angrebne og 3 Døde. I Nordre Odalen, skyldtes et Tilfælde en gammel Hjelpekonens Slurveri. Den examinerede Jordmoder maatte nogle Dage efter Fødselen fjerne de stinkende Placentalrester. Trods Blødning og Feber overstod Barselkvinden Sygdommen. Senere er Hjelpekonerne, hvis Bistand har været særdeles meget benyttet, antages nu, da man ogsaa i Annexerne har faaet Jordmødre, at ville forsvinde som overflødige.

1902:

Difteri (Croup). En Gaardbruger i Nordre Odalen smittedes i Kristiania og isoleredes strax ved Hjemkomsten. Hans Familie indsprøitedes preventivt med Serum og forblev friske. De øvrige Tilfælde optraadte isoleret i 3 Familier uden paaviselig Forbindelse med hverandre.

Akut Diarré (Kolerine) var sjeldnere end Aaret forud. Kommunelæge Ansteensen i Nordre Odalen har ogsaa for dette Aar faaet bekræftet sin tidligere gjorte Erfaring, at naar der om Høsten indtræffer Regnskyl paa frossen Jord, kommer ogsaa Kolerinen.

Et Tilfælde af Skjørbug forekom i Nordre Odalen, Solør og Odalen Distrikt; og endte dødelig efter 14 Dages Forløb. Det var et 9 Maaneders gammelt Barn med typiske Symptoner.

Af Fnat opgives behandlet ialt kun 10 Tilfælde. I Nordre Odalen, Solør og Odalen Distrikt, kom intet Tilfælde af Fnat under Behandling for første Gang paa 10 Aar. Derimod forekom overmaade hyppig impetiginøst Udslet i Ansigt, paa Hals og Nakke hos Børn, hvilket i de fleste Tilfælde skyldtes Hovedlus. I den Anledning skeede Henvendelse til Lærerpersonalet ved Skolerne; ved en af disse fandtes alle Smaapigerne befængte med Lus eller disses Æg.

I Nordre Odalen, Solør og Odalen Distrikt, optræder fremdeles nye Tilfælde af Tuberkulose i Annexets nordlige Del, dertil ikke faa mistænkelige ogsaa i Hovedsognet, der i flere Aar har været omtrent tuberkulosefrit, viser flere nye Tilfælde sig end tidligere. Kommunelæge Ansteensen beretter følgende: En usædvanlig

kraftig ung Pige, 20 Aar gammel, blev gift og flyttede til sin Mands Hjem. Hendes Svigermoder havde Lunge-tæring, som blev konstateret af mig kort efter Pigens Giftermaal. Det var før Tuberkuloselovens ikrafttræden, men jeg gav Forholdsregler for at hindre Smitteudbredelse og paalagde Svigerdatteren at have Opsyn med det Hele. Jeg tog kraftig i, da jeg vidste, den Gamle var meget sær og egen, og ikke selv troede paa sin Tuberkulose. Hvad hun skyldte mig, lod hun gaa ud over Svigerdatteren. Hun spyttede i hendes Gryder, i hendes Visper, kort sagt i alt hendes Husgeraad, i Ærgrelse over, at hun ikke fik Lov til i sit eget Hus at spytte, hvor hun ønskede. Hun spyttede imidlertid mer end hun vilde gjort med et Forbud, hun spyttede i Ærgrelse, og Resultatet lod ikke længe vente paa sig.

Et Aar derefter havde Svigerdatteren sin første mistænkelige Pleurit med lang Rekonvalescents. Hendes første Barn døde af tuberkuløs Meningit. To Aar derpaa en tydelig Glandel-tuberkulose, trods stadig Arsenikbrug i Mellemtiden. Derpaa atter en Pleurit med lang Rekonvalescents. Da jeg næste Gang saa hende igjen, fandtes der fremdeles intet Tegn til Lungetuberkulose, men hun havde i 4 Uger havt Svælgbesvær. Der var intet abnormt i Larynx, heller ikke paa Epiglottis, men over begge Tonsiller, Ganebuer, bagre Farynxvæg og i Svælgrummet fandtes utallige, op til grynstore, gulhvide Plaques, der snart konfluerede til virkelige Ulcerationer. Hun var da gravid. I Sekretet fra Ulcerationerne paavistes Tuberkelbaciller. Der dannede sig

snart abscederende Glandler under begge Aug. maxillæ, og hun døde 8 Uger senere under Symptomer af en miliær Tuberkulose efter 5 Dage før at have født sit Barn under Temp. paa 39,5.

1903:

Skarlagensfeber havde i Solør og Odalen størst Udbredning i Eidskogen og Nordre Odalen; i sidstnævnte Herred havde Sygdommen faaet god Anledning til at udbrede sig, da man havde undladt at andmelde de første Tilfælde; eftersom der stadig dukkede nye Tilfælde op, blev samtlige Hjem i den betreffende Del af Bygden undersøgte og Skolen lukket. Det gik meget let at faa Beboerne af de smittede Huse til at underkaste sig Internering, da man skjøjnte, at det var nødvendigt; men den Omstændighed, at Amtet meget liberalt betalte Underholdningsbidrag til Familiefædre, som paa Grund af Sundhedskommissionens Paabud hindredes i at søge Arbeide, bidrog ogsaa i høi Grad dertil.

At akutte Katarrer i Aandedrætsorganerne forekommer saa ofte Nordre Odalen, skyldes vel for en Del saavel uhensigtsmæssig Klædedragt (sjelden Uld nærmest Kroppen) som slet ventilerede Boliger. Smaa børn holdes næsten overalt inde i den kolde Aarstid, hvilket jo er let forklarligt, naar man erindrer, at der i de smaa Hjem ikke er Nogen til at holde Øie med dem, naar de færdes ude; men at Børnene derved bliver sensible, er indlysende. Hos de voxne Mænd, som under Tømmerflødningen hele Dagen gaar i iskoldt Vand og om Natten tørker sig og sine Klæder rundt en

opgjort Varme i «Koién», iagttages saagodtsom aldrig akut Bronkit.

Fra Nordre Odalen skrives: I den nordlige Del af Herredet, hvor der for nogle Aar siden var Mange, som havde florid Tæring, har der i Aarets Løb forekommet flere Tilfælde af Pleurit; stort Exsudat, protraheret Forløb, Afmagring og Nattesved i lang Tid har kjendemærket dem og, da det saa ofte har hændt, at saadanne Syge efter nogle Aars Vorløb har faaet uhelbredelig Tæring, er det at forudse, at ogsaa disse vil blive angrebne af Tuberkulose, saafremt man ikke kan formaa dem til at gjøre noget for at undgaa den. Som Regel synes de Syges Omgivelser med Nøiagtighed at iagttage Tuberkuloselovens Bestemmelser, medens Patienterne selv kan være noksaa ligegyldige.

Et Pleiehjem er derfor paakrævet og vil ogsaa om ikke lang Tid blive oprettet, da man har de dertil fornødne Midler. Angaaende en Husepidemi af Lungetæring er Følgende berettet: I en temmelig belastet Familie var 2 Sønner og 1 Datter døde med et Par Aars Mellemløb efter hverandre, og i det sidste blev en voxen Datter angreben. Da det andet Dødsfald indtraf, var Tuberkuloseloven traadt ikraft, hvorfor man skulde forsøge at faa Huset, der kun bestod af et eneste større Rum, desinficeret. Dette var imidlertid ugjærligt, da Gulvet var saa defekt, at en liten Hund paa flere Steder kunde krybe gennem Hullerne; i Taget var der store Aabninger mellem Bordene, og i Væggene var de nederste Stokke raadne. Stuen maatte derfor enten rives ned eller underkastes en grundig Reparation; Eieren lovede at

gjøre det Sidste, men da dette ikke skeede, og han omsider erklærede ikke at have Raad dertil, bekostede Amtet dens Istandsættelse og grundige Opmaling, hvorved Smittestoffet antagelig er blevet uskadeliggjort.

Aneemi og Kardialgi forekommer hyppig, ofte i Forbindelse med nervøse Forstyrrelser, i Nordre Odalen, og det ikke bare hos Kvinder, men ogsaa hos voxne Mænd og Børn. At Kaffe-misbrugen her spiller en stor Rolle, er utvivlsomt og indtil Trivialitet gjentaget i Medicinalberetningerne. Som Exempel kan anføres et Tilfælde hos en kraftig, ung Mand, der i nogle Uger havde drevet paa med at slagte omkring paa Gaardene, hvor han overalt fik Kaffe og Smaamad (Stomp og Vafler). En Dag havde han saaledes drukket 16 Kopper Kaffe. Foruden manglende Madlyst, daarlig Søvn og Venesus havde han alle subjektive Symptomer paa Anæmi. At udstyre Skogsarbeidere, som hele Vinteren igjennem væsentlig lever paa slig Kost, med Jern-Arsenikpiller, høres absurd, men har vist sig at være nødvendigt.

1904:

Difteri. I Nordre Odalen, hvor der til 2 Familier var indbragt Smitte fra Søndre Odalen, blev der for offentlig Regning foretaget præventiv Serumindsprøjtning; og ialfald paa det ene Sted, hvor de hygieniske Forhold var yderst slette og 8 Mennesker sammenpakket i ét Rum, vilde det neppe have ladet sig gjøre at hindre Smitteudbredning paa anden Maade. Man maa være Amtet taknemmelig for, at det har givet Sundhedskommissionerne Adgang til at anvende præventiv

Serumbehandling, vort mest rationelle Middel i Kampen mod Diffterien. Med det Vaaben ihænde kan man vistnok tryggere se en Diffteriepidemi imøde end nogensinde for.

I Nordre Odalen er Forholdet for Tuberkulosens Vedkommende omtrent som de nærmest foregaaende Aar. I 1904 er der vistnok tilkommet færre Patienter end i 1903, men Tallet var dette Aar meget høit. Gjennemførelsen af Lovens Fordringer gaar i Almindelighed let.

Patientens Omgivelser hjælper oftest til med Kontrollen. En Landhandler, der viste sig aldeles uvillig til at iagttage de Forsigtighedsregler, der var ham paalagt som Betingelse for at kunne faa expedere i Butiken, blev ved Sundhedskommissions beslutning nægtet at deltage i Butikarbeidet. Han færdes ogsaa stadig rundt i Bygden som Lægprædikant. Men at kontrollere, at han under sine Besøg tager de nødvendige Hensyn, er omtrent umuligt, da hans Tilhørere er hans «Venner», der ikke vil angive hans mulige Misbrug og i sin religiøse Fanatisme ikke betragter hans Sygdom paa vanlig Vis. Han er gjentagne Gange tilholdt den samme Forsigtighed med Opspyttet ude som hjemme, og Misnoien inden Herredet er stor over, at man er afskaaret Adgangen til at skride ind mod ham, saalænge hans sandsynlige Overtrædelser af Paabudet ikke rapporteres.

1905:

Levemaate og hygieniske forhold. I Solør og Odalen er matstellet daarlig hos de mindre velstille. Spirituosa misbrukes meget; kommer landbe-

folkningen i et større antal til byen, hvor der er brændevinssamlag, sees altid en hel del beruset i gaterne. Blandt ungdommen hersker megen usedelighet.

I Nordre Odalen er der ansat en fast desinfektør; der arbeides med de vanlige desinfektionstønder, hvorav man har anskaffet 2 av eketræ; disse er tunge og meningsløst dyre (ca. kr. 12 pr. styk.) og av hensyn til de paa hvert sted disponible gryter av temmelig begrænset størrelse; det er et spørsmål, om det ikke vilde være lønsomt at anskaffe en stor transportabel gryte og en stor frugttønde eller lignende; en slik tønde koster omtrent intet, saa at pengene omtrent helt vilde gaa til gryten; og om en saadan ikke skulde være ganske tæt, er det vel tvilsomt, om dette havde stort av betyde.

1907:

Fra Nordre Odalen berettes: Helse-
seraadet hadde forbudt offentlige sammenkomster av opsættelig art i en skolekreds, saa lenge der inden denne forekom skarlagensfeber og poliomyelit; men en legpredikant, som bodde i kredsens nesten hver kveld pleiet at holde møter, der varte til langt paa nat, underretet helse-
seraadet om, at han ikke agtet at holde sig dette menneskepaafund etterrettelig, saasom han hadde i opdrag at preke i tide og utide; da han trods formaning om at avstaa fra sit forehavende holdt ord, blev han anmeldt til politiet og av dette forelagt en mulkt paa 10 kr., som han ikke vedtok; meddomsrettens dom lød paa 25 kroners mulkt og 10 kroner i saksomkostninger; denne

vedtok han efter samraad med sakfører og har senere lat sig forlyde med, at han for fremtiden agtet at respektere helse-
seraadets beslutninger.

Av finat er ialt anmeldt 11 tilfælde. Fra Nordre Odalen skriver dr. Ansteensen: Naar jeg mindes, at i 1894 og 1895 utgjorde de behandlede tilfælde av denne plage omtrent fjerdeparten av den skematiske sykelistes totalsum, noterer jeg med tilfredsstillelse, at jeg i 1907 kun har set 1 skabbpatient (i 1901 3, men i de mellemliggende aar ingen). Uten at besmykke foreliggende fakta tror jeg med bestemthet at kunne si, at dette fremskridt skyldes en avgjort bedring i befolkningens renlighets-
sans. Den ene i 1907 skammet sig svært, og utbad sig min strengeste diskretion. Slikt hørte jeg intet om i 90-aarene.

Rakit synes at forekomme betydelig sjeldnere i Nordre Odalen end før hertil har kanskje den omstendighet bidraget, at mange unge nygifte folk med god arbeidsfortjeneste gjennom skogdriften i de sidste 8 a 10 aar har skaffet sig egne hjem med eller uten litt jordvei til. Tidligere bodde nemlig de unge folk, selv efterat barneflokkens allerede var blit stor, hos mandens eller konens forældre, hvor de hygieniske forhold selvsagt maatte være slettere, end naar hver familie har sit eget hjem.

1908:

Av kommunernes tuberkuloseprotokoller. Fra Nordre Odalen skriver dr. Ansteensen: Sygdommen dør bort i nogen dele av bygden og dukker op i andre med pleurit som forløper. De meget oversigtlige og let gjen-

nemskuelige forhold her gjør, at det er meget let at følge en patient gennem et længere tidsrum; derved har det vist sig, at de som engang har gennemgaaet en pleurit ofte før eller senere faar lungetæring. Pleuritens behandling bør derfor ikke ophøre med ekssudatets forsvinden, men bør vare i maaneder mindst og kanske længer som en roborerende hygienisk-diætetisk terapi. Vanskeligheden ligger i at faa patienterne med herpaa, da de jo gjerne paa et langt tidligere tidspunkt føler sig arbeidsdygtig. Især i belastede familier, men ogsaa i visse andre tilfælde, har jeg derfor set mig nødt til at gjøre patienten opmærksom paa muligheden av pleuritens tuberkuløse natur, for derved lettere at faa ham til at rette sig efter de givne forholdsregler.

I et hus, som for nogen aar siden med bevilgning av amtet blev underkastet en gennemgripende renovation (nye gulver, panelvæg og maling) og derpaa stod ubebodd ett aar, døde nylig et Spebarn; en av sønnerne, som har været arbeidsdygtig og kjæk efter en svær pleurit for 7 aar siden, har nu faat lungetæring; forældrene er friske. Ogsaa i et andet hus, som for amtets regning hadde faat en særdeles grundig reparation, og hvor alt tøy blev dampdesinfieert samt alt ubrukelig brændt, er alle barn døde paa en gift datter nær; trods energisk protest fra min side, flyttet hun med mand og barn hjem, og nu synes sygdommen at ta fat ogsaa paa denne familie. Disse tilfælde er dog heldigvis enestaaende og gjør nytte ved at indgyde befolkningen en sund smittefrygt. Det er omtrent umuligt at

faa leiet en bolig til en tuberkuløs, av hvilken grund man maatte avstaa fra at brænde en liten stue, som antoges gjenneminficert av tuberkulose.

Levemaate og hygieniske forhold. Fra Nordre Odalen klages over permanent melkemangel, uagtet meieridriften er lite utviklet der. Kaffe, dog nærmest noget skvip, drikkes der derfor mere av end ønskelig og nødvendig; barnene og kvindene er dette synd paa; de første mister derved appetiten og blir anæmiske; og kvindene, som foruten husstrævet omtrent til stadighet holder paa med graviditet eller laktation, kunde saavist trænge bedre ernæring, end de faar, og vilde ha godt av en kop melk for hver tredje kop kaffe de tyller i sig; voksne mandfolk er det ikke saa farlig med; de har nok tungt arbeide, men dette foregaar ute i den friske luft, som gjør dem sultne.

1909:

Levemaate og hygieniske forhold. Fra Nordre Odalen meddeles, at der i løpet av de sidste aar paa 9 av bygdens store gaarder er indredet bad; vandet hertil og til huset forøvrig blir opvarmet i sirkulationsrør i komfyren.

1910:

Et tilfælde av kamferforgiftning iagtoges i Nordre Odalen; vedkommende var paa en 1/2 time blit cyanotisk, bevisstløs og hadde kramper i 3½ time; dermed var det hele overstaat. Han hadde for forkjølelse spist et stykke kamfer av størrelse som en sukkerbit.

Sammesteds forekom ogsaa 3 tilfælde av pultostforgiftning. Osten var solgt fra et landhandleri, hvortil den

Dr. Ansteensen med sin Buick. Bildet er trolig tatt i 1947.

var leveret av en gaardbruker; salget blev straks stoppet; en prøve, som blev sendt til det hygieniske institut, viste, at den var sterkt patogen for mus og aldeles utjenlig til menneskeføde.

1911:

Levemaate og hygieniske forhold. Fra Nordre Odalen skrives: Om bleksot, anæmi og fordøielsesygdomme er der i aarenes løp anført saa meget fra alle kanter av landet, at der ikke er noget at tilføje. For at hjælpe litt paa forstaaelsen av ernæringens betydning for folkehelsen og prøve at gripe ondet i en av dets røtter har en utenbygds mand git til kommunen en nyopført, velindrettet bygning med fuldt monteret skolekjøkken; dens kostende er nærmere 15 end 10 tusen kroner. Kommunen overtar driften, og der skal gives kurser for jenter i folkeskolens øverste klasser og for husmødre.

1916:

Et tilfælde av skjorbuk behandledes hos en 16 aar gammel pike i Nordre Odalen distrikt, Familiens potetbeholdning frøs i de kolde decemberdage 1915, og siden matte den klare sig uten poteter. Kostholdet forøvrig var heller ikke rart.

Rakit. Fra Nordre Odalen distrikt peker distriktslægen paany paa, at denne sykdom nu er meget sjelden, mot hvad den var for 20 aar siden. Han mener, at grunden er den efterhaanden utvidede og lettere adgang for unge folk til at skaffe sig egen bolig ved hjelp av boligbanklaan. I gamle dage var regelen den, at de unge stuvet sig sammen med de gamle saa

længe, indtil den voksende barneflokk sprængte rammen og nødvendiggjorde utflytningen.

I Nordre Odalen distrikt bygges der meget for boligbanklaan, selv i disse tider, da materialpriserne er saa høie. Der har reist sig en mængde arbejderboliger, til de fleste hører ogsaa et stykke jord. Men de bygges altfor ofte usolide og uhensigtsmæssige. Der tages for litet hensyn til grundens beskaffenhet og grundmurens opførelse med henblik herpaa. Sørger der ikke for tilstrækkelig ventilation her, er hussoppen ikke langt borte. Bygningen med 2 ½ toms planker, som laftes som tømmer, har været altfor meget brukt; huset blir derved aldrig varmt, med mindre det paneles ind- og utvendig og panelingen spikres paa ribber, hvorved frembringes et isolerende luftlag paa begge sider av plankerne. Men dette gjøres desværre sjelden. Staten, som yder disse billige byggelaan, burde fastsætte bestemmelser og regler for laantagerne om opførelse av solide, varme og hensigtsmæssige hus. Helseraadet har i 1916 henstillet til herredsstyret, at det som betingelse for garanti for byggelaan av Boligbanken kræves, at de paragrafer i de almindelige sundhetsvedtægter, som angaar nybygning av vaaningshus, strengt overholdes. Herredsstyret gik med herpaa.

1917:

Tyfoidfieber. I Nordre Odalen distrikt blev 5 personer syke ved smitte fra Fetsund; det var 4de gang at sykdommen førtes ind i distriktet fra denne bygd. Det er dog ikke nogen gang blit epidemi av denne indførsel;

ved denne leilighet blev det med en husepidemi, som dog varede i over 1/2 aar. I en familie bestaaende av forældre med 2 sønner angreptes efterhvert først en søn, som kom syk hjem fra Fetsund, saa hans bror, saa faderen, som døde, og tilslut moderen, som hadde pleiet de syke; hun gjennemgik en let tyfoidfieber, mens denne sygdom hos de andre var av en meget alvorlig karakter.

Levemaate, hygieniske og økonomiske forhold. I Nordre Odalen distrikt siges forbudet at ha virket godt. Arbeiderne har de sidste aar hat god fortjeneste, og svære summer er gaat til kjøp av brændevin. Likesaa store summer er nu nyttiggjort for hjemmet og familien. Alle sammenkomster av ungdom forløper pynteligere. Men der føres store klager over, at det er kjedelig paa alle sammenkomster.

Distriktslægen uttaler, at det er udelukkende som kriseforanstaltning, at han gir forbudet sin tilslutning. Han mener, at under normale forhold vil den individuelle kontrol maatte gi den bedste løsning av alkoholspørsmålet.

1918:

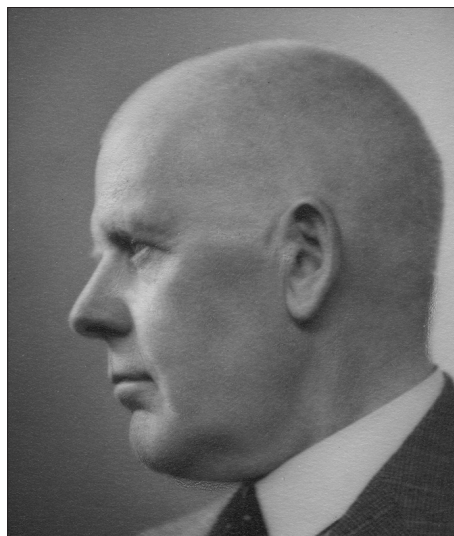
Kamferforgiftning. I Nord-Odal distrikt skulde 2 unge gutter ut paa julemorro. Da de ikke hadde brændevin, skaffet de sig noget bringebærsaft tilsat med finstødt kamfer. Herav drak de begge, hvor meget vites ikke, og de blev ogsaa begge forgiftet, fik epileptiforme kramper og et kortvarig coma, dog uten alvorligere følger.

Distriktslægen i Nord Odal skriver: «Som kriseforanstaltning i en bygd med glimrende fortjeneste for unge arbeidere har brændevinsforbudet

utvilsomt gjort sin store nytte — til at begynde med. Da fandt man sig i det og haabet paa bedre tider for brændevin. Da disse er uteblit, har man begyndt at arrangere sig efter situationen. En del brændevin er ogsaa nu tilstede — dels ved hjemmebrænding, men jeg tror ikke det er meget — dels paa anden ulovlig maate og til høie priser. Men især drikkes der umaadelig meget vino blanco, og ved ungdommens sammenkomster er fylderiet nu snart likestort som i gamle dage. Saa mange fulde folk, som jeg saa sidste 17de mai, har jeg ikke set paa mange aar».

1919:

Fra Nord-Odal anføres: Der har i de siste 25 år aldrig vært så meget fyll

Thoralf Emil Hoff Ansteensen var født i Larvik 21. april 1869 Han tok medisinsk eksamen i 1892. 4. april 1893 ble han ansatt som kommune- og fattiglege i Nord-Odal, og han tiltrådte som distriktslege ti år senere. Han døde 2. september 1949.

langs landeveiene og ved offentlige sammenkomster som nu. Alkohollov-givningen overtrede på den frekkeste og skamløseste måte. Det værste er dog det moralske knekk, som den opvoksende ungdom får ved daglig å ha for øie lovovertrædelser, som praktiseres uten blussel coram publico.

1920:

I Nord-Odal fikk en kraftig 40-årig kvinne erysipelas, som endte dødelig under bildet av en svær sepsis. Inngangsporten var et gnagsår på foten,

opstått under en spasertur på 4 km. i et par trange ubekvemme støvler og et par nykjøpte, sorte strømper, som var tatt i bruk før de blev vas- ket. Allerede i løpet av de første 4-5 dager kom der gangræn av huden på fottrykken. Prosessen i huden gikk stadig oppover og var allerede nådd til livet, da døden inntrådte.

I Jul i Nord-Odal neste år vil du kunne lese mer om hvordan spanskesjuken herjet i bygda i årene 1918-1920.

Ordforklaringer

morbus maculosus werlhofi: en blødersykdom

echymoser: hudblødninger

metrorragi: uregelmessige blødninger mellom menstruasjonene

fnat: skabb, hudsykdom hovedsakelig i underlivet

scrotum: pung

hernie: brokk

morbilli: meslinger

placentalrester: rester av morkake

impetignøst: bakterieinfisert

pleurit: lungehinnebetennelse

larynx: strupehode

epiglottis: strupelokk

tonsiller: mandler

farynx: svelg

plaques: utslett

konfluere: flyte sammen

ulcerationer: hevelser

abscederende: hovnende

glandler: kjertler

maxillæ: kjeve

miliær tuberkulose: tuberkulose som rammer flere organer

florid: som florerer

exsudat: betennelsesvæske

protraheret: vedvarende

venesus: hjertebilyd

rakit: engelsk syke

ekssudatets: betennelsesvæske

roborerende: styrkende

lakation: amming

cyanotisk: blåfarget

patogen: sykdomsframkallende

coram publico: i all offentlighet

erysipelas: rosen

sepsis: blodforgiftning

gangræn: koldbrann

Et hundreårsminne

I 1913 velger Herredsstyret i Nord-Odal en komité som skal planlegge utbyggingen av et elektrisitetsverk. Alt da var det noen enkelte private små kraftverk, det første allerede i 1909. Det ville gå noen år før noe ble vedtatt, men i 1920 ble Nord-Odal elektrisitetsverk stiftet, og 700 husstander fikk strøm.

En historie fra den gang: En husstand i Sand sokn var en av de heldige abonnentene, og Lars Hesbråten var nyutdannet installatør. Han ble i dagligtale kalt «Lis-Lars». Det ble som regel montert en lypære i taket og en kontakt i hvert rom, uansett om det var stue eller kjøkken. Dette var om høsten, så dagslyset begynte å forsvinne utpå ettermiddagen, da Lis-Lars var ferdig med installasjonen.

I huset bodde det en gutt på fem år sammen med familien sin. Lis-Lars sier at gutten får sette seg på en skammel som står ved ene kjøkkenveggen og vente til han har vært i andreetasjen og skrudd i sikringene. Han forteller til gutten at da skal lypæra over kjøkkenbordet begynne å lyse. Gutten blir livredd for dette og setter seg på skammelen og gjemmer hodet i hendene. Sikringen blir skrudd i, men ingenting skjer. Femåringen tør ikke se opp, da Lis-Lars kommer ned på kjøkkenet igjen.

«Je trur je får skru på britærn», sier han, «da liser det nukk».

Av Bengt Ringvold

«Britærn, hå er det før nåe», tenker gutten i det han begynner å gråte. Et klikk, og dette merkelige skjer – det lyser i pæra over kjøkkenbordet. Gutten tar forsiktig opp en finger fra ansiktet for å se, joda, der var det lys i pæra.

Historien ender bra med at «Lis-Lars» løfter gutten opp, og han får prøve bryteren på veggen. Etter den første gangen i skumringen den høstdagen, var han nok mange ganger og «skudde på» og fikk se det lyste over bordet. Vi får tenke oss hundreår tilbake, mye har forandret seg fra da...

*Installatør Per Sutterud (t.h.) og Ole H. Bjørnstad legger inn strøm på Bjørnstadhau-
gen i Rud i 1920.*

Nå

Maleriet "Blå stein" av Ivar Nordhagen

Når sitrende granbarfingre
siler sollyk,
og en vårvind stryker mjukt
det harde, fastgrodde, grå,
løftes du ut
i det korte,
evige
nå.

Hans Ludvig Fredheim
fra boka "Det visuelle rommet"

De kjempet for kvinners rettigheter

I år er det 100 år siden kvinner i Norge fikk stemmerett på lik linje med menn. Det var i 1913, og stemmerettsjubileet har blitt feiret/markert i alle kommuner i landet – også i Nord-Odal. Det kanskje ikke så mange vet, er at Nord-Odal hadde en aktiv kvinnestemmerettsforening den gang, og gjennom denne sto kvinnene på og kjempet for å få innført statsborgerlig stemmerett for kvinner i Norge.

De arbeidet på flere plan, både kommunalt og nasjonalt. Etter flere stemmerettsreformer (i 1901, 1907 og 1910) ble endelig full stemmerett vedtatt i 1913.

De fleste av disse kvinnene i Nord-Odal var alminnelige kvinner med familier og småbruk å skjøtte, og de gikk inn for denne viktige kampen selv om oppgavene i hjemmet sto i kø. De ga ikke opp før de var i mål, de gikk opp løypa – noe vi kvinner (og menn) bør være takknemlige over. Stemmerett har ikke alltid vært en selvfølgelighet, selv ikke i Norge.

Landskvinnestemmerettsforeningen

På midten av 1880-tallet fikk den organiserte kvinnebevegelsen sitt gjennombrudd med stiftelsen av Norsk

Kvinnesaksforening i 1884. Tiåret før var preget av gjæring og uro – og dette utviklet seg til en bevegelse hvor også enkelte menn var med og løftet kvinnesaken fram. Venstrepartiets veldige framgang under Johan Sverdrups ledelse ble en medvirkende årsak til kvinnesakens framgang i 1870-årene. Norsk Kvinnesaksforening utga Norges første kvinnesaksblad fra 1887, tidsskriftet «Nylænde», som kunne målbare deres politikk. Kampen for stemmerett var kvinnebevegelsens viktigste enkeltsak, selv om kampen også sto om å få fjernet kvinnekiskriminerende bestemmelser i samfunnet.

Gina Krog (1847-1916), som benevnes som overhøvdingen i norsk kvinnesak, var redaktør av «Nylænde» til sin død og formann i Norsk Kvinnesaksforening. Men den aller første formannen var en mann, Venstrepolitikerer Hagbart Emanuel Berner.

I 1885 ble Kvinnestemmerettsforeningen stiftet – en forening som ville ta opp kravet om stemmerett for kvinner. Men foreningen gikk etter hvert fra sitt program om stemmerett for kvinner på lik linje med menn, og det førte til at blant andre Gina Krog og Fredrikke Marie Qvam meldte seg ut sammen med 11 andre. Disse 13 damene stiftet 12. januar 1898 Landskvinnestemmerettsforeningen. Fru Qvam ble leder i denne foreningen som snart fikk stor tilslutning. Foreningen fortsatte sin aktivitet som

Av Ingegerd Tronbøl

21de aarg.

TIDSSKRIFT FOR KVINDERNES SAG.
KRISTIANIA, 1 juli 1907.

No. 13.

14de junibeslutningen 1907

vil bli staaende som et af lyspunkterne i vor historie. Den kan som andre beslutninger ha tillæg der ikke er helt paa høide med dens eget princip, men det vundne er saa stort og lykkebringende for vort folk, at en ikke har hjerte til at dvæle ved skyggesider. Naar de mænd i stortinget som med os fordred at retfærdighedskravet skulde ske fyldest, gjorde det offer at gi sin stemme til det betingede forslag, saa maa ogsaa kritiken udenom forstumme. Nu kan vi sammen kjæmpe videre, mænd og kvinder, for fremtidens store demokratiske reform, helt gennemført almindelig stemmeret. Paa seiren er vi sikker.

Som saa meget andet stort kom ogsaa kvindestemmeretten stilt. En formiddags debat, som aabenbared hvor fæstnet overbevisningen var hos tilhængerne — og vi havde den. For mange — om ikke af Nylændes læsere saa af andre — kom det pludselig og overraskende. Alt bruset fra «Mjøsreguleringen» havde overdøvet lyden af det som nærmed sig, den reform som vil ha større rækkevidde end for tiden kan overskues.

Forsiden av «Nylænde» i juli 1907.

velgerforening for kvinner fram til 1938 da fru Qvam døde. I 1898 stiftet Fredrikke Marie Qvam (1843-1938) Norske Kvinners Sanitetsforening, som raskt fikk foreninger over hele landet.

Stiftelsen av Nordre Odalen Landskvinnestemmerettsforening

I Nord-Odal var det kvinner som fulgte med på det som skjedde på kvinnefronten. Marthea Rovelstad var medlem av Norsk Kvinnesaksforening og holdt tidsskriftet «Nylænde», og det gjorde trolig Mathea Trøften også. Marthea Rovelstad skrev ofte i tidsskriftet, i 1898 skrev hun «Fra jeg lærte at tenke selv, har mitt hjerte vært på kvinnesakens side».

Høsten 1898 var Gina Krog i Nord-Odal og holdt to foredrag, et på Trudvang og et på Sagstua skole.

Den 29. november 1898 ble Nordre Odalen Landskvinnestemmerettsforening stiftet på Sagstua skole hos Mathea Trøften med ni medlemmer.

Følgende styre ble valgt: Formann Mathea Trøften, nestformann Petra Kvisli og sekretær Marthea Rovelstad. De vedtok lover og en årlige kontingent på 75 øre.

Det startet med ni kvinner, men to år senere hadde foreningen fått 18 medlemmer. Nye meldte seg inn jevnt og trutt, og omkring 1913 var de mellom 30 og 40 medlemmer totalt. Foreningen ble lagt ned i 1916 – da var målet med stemmerett for kvinner nådd.

I 1916 var disse medlemmer i foreningen: Mathea Trøften, Marthea Rovelstad, Petra Kvisli, Karen Rovelstad, Hanna Haug, Margrethe Sween,

Marie Trøften, Karen Streverud, Marte Trøften, Gorine Trøften (Føsker), Thea Linner, Thea Krogsrud, Lina Trøften, Marthe Skjeppestad, Elise Hoel, Anna Thoner, Inger Trøften, Aagot Holth Haug, Signy Hoel, Marie Røtterud, Tora Holth, Minda Reinertsen, Marie Føsker, Kari Sveinungsen, Helga Hoel, Karen Tangen, Marie Johansen, Marie Rovelstad, Eva Fløtten, Ingeborg Sand, Milla Hol, Marie Ekornhol, Gina Løkker, Marie Møller, Rangdi Bergsjø, Karoline Haug, Tora Lund, Thea Kristoffersen, Hjørdis Holth, Ingeborg Grimsgaard, Hilda Sand, Marthe Bjørnstad, Dagny Hoel og Aagot Haagenrud.

Det ble skrevet protokoll for hvert møte, og denne protokollen er bevart på biblioteket. I møtereferatene er det tatt med hvor og når møtene ble holdt, hvem som var til stede, og hvem som var fraværende. Det er ikke bevart noen medlemsliste, men en ser av protokollen at det var spesielt mange medlemmer fra Holt krets i starten. Etter hvert kom kvinner fra andre deler av bygda med. Møter ble avholdt hos medlemmene annenhver måned og årsmøte hvert år. Det ble valgt nytt styre på årsmøtet, men en kan lese at Mathea Trøften og Marthea Rovelstad ble valgt inn i styret ganske ofte.

Aktiviteter

Foreningen var svært aktiv og orienterte seg om alt som hendte på kvinnefronten. De hadde «tunge» saker på programmet, for dette var en seriøs forening og ingen selskapsklubb.

Noe av det de holdt på med:

- Holdt medlemsmøter annenhver

måned. På møtene leste de høgt fra «Nylænde».

- Det ble lest opp taler av kjente kvinner og menn, f. eks. Aasta Hansten, Gina Krog og Bjørnstjerne Bjørnson. Det ble referert skriv (sirkulære) fra Landskvinnestemmerettsforeningen.
- Foreningen arrangerte festmøter med foredrag, ofte med kjente personer som foredragsholdere – som Betzy Kjelsberg, Elise Sem, Fredrikke Marie Qvam, Louise Riis Bøhn, Karl Seip, Andreas Galtvik (de to sistnevnte var i familie med Mathea Trøften).
- Foreningen sendte brev til formannskapet i Nord-Odal, banken og andre instanser hvor de kom med sitt syn og forslag til tiltak.
- Brev ble også sendt ut av bygda.
- Kvinnene deltok på forskjellige nasjonale møter/konferanser angående kvinnesak.
- Foreningen hadde god kontakt med andre stemmerettsforeninger – skrev brev og møttes.
- Var til stede på herredsstyremøter som behandlet saker av interesse.
- Prøvde å påvirke stortingsmann Monthei Haug fra Nord-Odal i saker angående kvinnestemmerett.

1905 Ja til unionsoppløsningen

I 1905 var det her i landet folkeavsteming for eller imot fortsatt union med Sverige. Kvinnene kunne ikke delta i denne folkeavstemingen – bare menn. Fredrikke Marie Qvam og Landskvinnestemmerettsforeningen satte i gang en storstilt underskriftskampanje for å få kvinner til å si ja til oppløsning av unionen. 279.878 kvin-

ner skrev under I Nord-Odal skrev 904 kvinner under – kvinner fra små plasser langt av lei så vel som kvinner fra de større gardene. Kvinnene fra Landskvinnestemmerettsforeningen i Nord-Odal gikk fra hus til hus i si grend og fikk underskrifter. «Med paaholden penn» står det bak noen, og bak noen står det «som vidne: Birger Fløtten».

Festmøte på Galterud gård

Våren 1906 ble det arrangert et stort festmøte, senere kalt junimøtet, hos Aagot Holth Haug på Galterud gård. Landskvinnestemmerettsforeningen var vertskap, og møtet ble arrangert av Romerike og Odalen Lokalråd (nasjonalråd). Norske Kvinners Nasjonalråd var en paraplyorganisasjon som omfattet en rekke kvinneorganisasjoner med ulike formål – stemmerettsforeninger, sanitetsforeninger sykepleieforeninger, misjonsforeninger, husmorlag og andre.

Alle representanter fra foreninger tilsluttet Lokalrådet ble invitert til møtet, og trekkplasteret var Fredrikke Marie Qvam. Hun kom helt fra Steinkjær for å holde foredrag om stemmerett for kvinner og om Norske Kvinners Sanitetsforenings arbeid og mål. Møtet varte i fire dager og hadde 100 besøkende. Fru Qvam greide å begeistre alle deltakerne både når det gjaldt stemmerettsaken og sanitets-saken. Her ble spiren sådd til å stifte en sanitetsforening i Nord-Odal, noe som skjedde hos Hanna og Monthei Haug et par måneder senere.

Et svært uvær raste over bygda første møtedag med lynnedslag i kirken og de to nærmeste gårdene. Deltakerne

Marie Røtterud var en av de mest aktive forkjemperne for kvinners rettigheter i Nord-Odal. Her er hun (f.v.) hos fotograf sammen med stedattera Borghild Ruud. Hun var datter av Maries bror, Karl Ruud. Hun vokste opp hos Marie og Johan. Bilde er tatt ca 1913.

var innlosjert på de nærmeste gårdene hos medlemmer av Landskvinnestemmerettsforeningen. Tilbakemeldinger fra representantene var at de hadde hatt stort utbytte av møtet og var glade for sin deltakelse.

14de junibeslutningen 1907

I 1907 skulle stemmerett for kvinner ved Stortingsvalg behandles i Stortinget på ny, og kvinnebevegelsen arbeidet intens med å påvirke «sine» representanter. Monthei Haug

(stortingsrepresentant fra Nord-Odal) fikk med seg en «adresse», det vil si et opprop, underskrevet av 756 kvinner fra Vinger og Odalen om at statsborgerlig stemmerett måtte tilstås kvinner.

Den 12. mai kom saken opp, og i «Socialdemokraten» to dager senere kunne en lese følgende:

«I Stortinget var galleriet tett besatt med damer. Sjelden har man sett det lyse der oppe så smukt av bånd og sløyfer og hvitt sommertøy som den

dag. I losjene satt kvinnebevegelsenes spisser».

En av kvinnene var Marie Røtterud fra Størjen som representerte sin forening i Nord-Odal. I et møte i kommunehuset den 14. juni ga hun sine medsøstre et referat fra debatten og om vedtaket. Det ble ikke full stemmerett men inntektsberegnet stemmerett – kroner 300 måtte kvinner på lande tjene og kroner 400 i byene.

Den 1. juli 1907 sto et glødende innlegg i «Nylænde» der en svært begeistret Marthea Rovelstad skriver blant annet: «Som jeg nu sidder og skriver ned hva mit hjerte strømmer over med, kommer de fram for mig disse kvindesagskvinde, disse forposter, som saa trolig stod vakt for vor sag og jeg fyldes med tak. Jeg tegner med glæde og stolthed – en Kvinde-sagskvinde – Marthea Rovelstad».

Hun var en av de om lag 300.000 kvinner som fikk stemmerett denne gangen.

Kvinner i herredsstyret

Det ble vedtatt enkelte stemmerettsutvidelser for kvinner i Stortinget tidlig på 1900-tallet, og det førte til økt innsats blant kvinnene i foreningen. Det ble sendt oppfordringer til både kommune og Storting om å arbeide for statsborgerlig stemmerett for alle kvinner. Menn hadde fått denne retten i 1898.

I 1901 fikk kvinner inntektsberegnet kommunal stemmerett. I 1907 fikk kvinner inntektsberegnet stemmerett ved Stortingsvalg. I 1910 fikk kvinner alminnelig stemmerett ved kommunevalg. I 1913 fikk kvinner alminnelig stemmerett ved Stortingsvalg.

Kvinnene i Nord-Odal prøvde på alle måter å påvirke kommunen til å få kvinner satt opp på listene til kommunevalg. I 1901 ble to kvinner oppstilt til kommunestyrevalget, men ingen av dem ble valgt. I 1907 ble de samme to kvinnene oppstilt, og heller ikke nå ble noen valgt. De to kvinnene var Marthea Rovelstad og Marie Røtterud.

I 1910 ble de nominert igjen – Marie Røtterud representerte «De samarbeidende partier», mens Marthea Rovelstad sto på lista til Arbeiderpartiet. Begge ble valgt for tre år, og de møtte så å si til hvert eneste møte, mens mange menn ofte meldte forfall og innkalte varamenn.

I 1913 ble to kvinner valgt men bare som varamenn.

Dette var en stor skuffelse, for det viste seg i praksis at kvinnestemmeretten ikke førte til nevneverdige endringer i politikken ellers kvinners engasjement – kvinnene ble fortsatt en minoritet både i de politiske partiene og de representative organer. Men de to kvinnelige varamennene møtte fram til de fleste møtene selv om de hadde lang vei – Røtterud bodde i Størjen og Rovelstad i Holt.

1916 – Egen kvinneliste

Foran herredsstyrevalget i 1916 var Landskvinnestemmerettsforeningen svært aktiv. Det var stor diskusjon om foreningen skulle stille med egen kvinneliste. Det var flere foredrag, møter og «samtaler med fru Qvam og andre». Kari Sveinungsen, Marthea Rovelstad holdt foredrag i alle kretsene i bygda, både i Sand og Mo (totalt 11 foredrag).

Kvinneliste ble vedtatt, med representanter fra de tre partiene: Høyre, Venstre og Arbeiderdemokratene. Fremstående kvinner rundt om i landet hadde rådet foreningen til å holde seg kun til de borgerlige partiene, da det sosialistiske parti var det sterkeste i Nord-Odal.

Den vedtatte lista så slik ut: Marie Røtterud, Kari Sveinungsen, Gorine Føsker, Inger Trøften, Marie Møller og Karen Tangen. Lista ble vedtatt 27. august 1916 og underskrevet av 14 kvinner, alle fra Landskvinnestemmerettsforeningen. Mathea Trøften uttalte følgende: «Naar vi gjerne vil, at kvinderne skal ha sine repræsentanter i herredstyrene er det ikke paa nogen maate for at konkurrere med mændene, men for at stille os ved deres side i ærligt arbejde for det fælles større hjem, som en bygd eller by er for sine folk».

I protokollen kan en lese at fra

Karoline Haug ble innvalgt i herredsstyret i Nord-Odal i 1919.

Landskvinnestemmerettsforeningens liste fikk de inn en representant og en vararepresentant, men at de var nære ved å få inn en representant til. Marie Røtterud ble valgt for tre nye år.

I 1919 ble Karoline Haug valgt inn i herredsstyret.

Sjelefred

Når nattevindens visdom
ubesudlet av menneskets dårskap
gradert av Beaufort
streames
gjennom det åpne vinduet
via en app til min iPad

Gunnar Nygård

Camilla Colletts odalsferd i 1838

Sommeren 1838 dro prost Nicolai Wergeland ut på en lengre visitasreise til Vinger og Odalen, og datteren Camilla, som da var 25 år gammel, fulgte med. Hun har i et brev til sin venninne i Christiania fortalt om denne turen.

«Du kan tro en sådan visitasjonsreise har noget av eget nationalt karakterisk ved seg. Den norske gjestfriheten ikleder seg søndagsdrakten, og sitt vennligste ansikt ved denne leilighet. Prosten blir mottatt som en liten fyrste der visiterer sitt land. Over alt er huset i skinnende, skurende stand, gardinene og lakener glinsende. Bordene pranger av lysestaker, med appelsiner og annet, og barna får nye klær til denne tid».

Da prostens vogn hadde passert Odalsgrensen, møtte en sirlig ung mann fram, og holdt en rent «borgermesterlig» tale for ham, til Camillas store forundring.

Det var en utsending fra lensmannen, som nå skulle assistere dem videre og blant annet påse at skyssen sto parat. Halvannen mil fra Sand møtte sogneprest Nørregård med frue fram, og ferden gikk videre til Storsjøen, hvor det var ordnet med båt, så vi kunne ro det siste stykket til prestegården, hvor de da ankom, nokså slitne om kvelden 11. juni.

Den neste dag er det visitasjon i Sand

gamle kirke. Camilla sitter inneklemt i «et lite fuglebur mellom fader, fru prost Rynning» og tenker på alt annet enn visitasjon. Kirken er fullsatt, og det er varmt. Hun ser på den blå sjø utenfor og ønsker seg ut på den: «Der ute må han søkes, han som har skapt himmelvelvningen, og som lar hvert tre, hver blomst svangre luften med vellukt. — Ikke her i sånne kvalme, forpestede elendige skur som disse kirker på landet.»

Til slutt blir det også uutholdelig i kirken. Under påskudd av hodepine kommer hun seg ut og til prestegården, hvor hun søker tilflukt i hagen. Etter endt gudstjeneste har prosten en lengre forretning med å gjennomgå ministerialboken og eksaminere skoleholdere, til damenes store ergrelse, som sitter der med tomme mager og tomt sinn, mens haresteken tørker inn.

Etter at middagen endelig er over, stjeler Camilla seg ut, bak huset og ned til fossen, hvor hun krabber ut til den farligste pynt for her å drømme seg bort i skriverier til sin venninne: «Tenke deg i 10 dager ikke hørt tale om annet enn landet, landet, korntrang og skogshugst, tømmer og betleri. Fader har vondt av meg, og det vil si meget. Den første dags prøve besto min sunnhet slett. I går ettermiddag var jeg dårlig igjen, og fader og jeg forskrekket over det ville tilta, blitt enig om jeg skulle reise hjem i dag over fjellet. Det er ikke to, men tre

mil. Og hvor fattig uvant en sådan tur enn måtte være, tror jeg meg bedre å holde ut, enn gjestebudskapet i alle disse prestegårder. Det ville bli høyst romantisk å sitte med en eneste veiviser ved siden, tre mil gjennom den tykke skog på en hoppe med et lite føll etter seg, men det er intet blitt av. Da fru prost Rynning hørte dette, motsatte hun seg av alle krefter og endte med at få meg overtalt».

Camilla finner alt simpelt og tarvelig på prestegården. Noen kondisjonerte naboer finnes ikke.

Fru Nørregård skildres som en høy, adstadig dame, som virker eldre enn hun er, blek ansiktsfarge og en høytidelig stemme. Når hun drog på kirkevei var det med langsomme skritt og nedslått blick. Sin manns så måtelige prekeners påhørte hun med største andakt.

Onsdag den 13. var det oppbrudd, og prosten dro sørover til Strøm,

Camilla Collett (1813-1895) var 25 år gammel da hun var med sin far på visitasferd i Odalen.

hvor det var visitas den neste dag. Så videre til Vinger, Hof og Grue. Den 22. juni om kvelden kjørte atter prosten inn på Eidsvoll prestegård, og embedsferden var endt for denne gang.

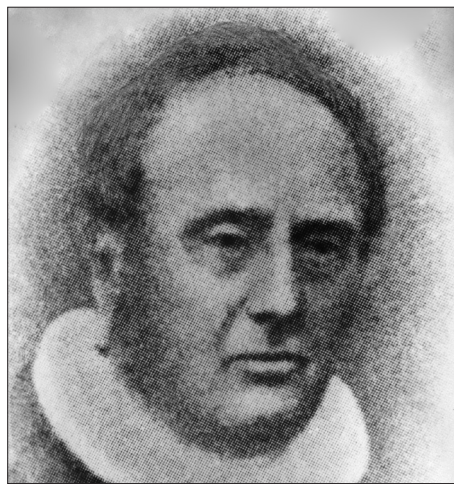
Fru Nørregård døde i sin 12. barselseng 35 år gammel. Et bygderykte vil vite at hun «gikk igjen» på prestegården.

Nørregård, som også var Nord-Odals første ordfører, var både fryktet og elsket av sin menighet. Han reiste samme året fra bygda. og ble senere sogneprest i Kråkstad.

Men på Sand kirkegård, tett ved der den gamle kirken sto, ligger det en gravplate hvor det står med utydelige bokstaver:

*Herunder hviler med tvende Børn
Medte Kristine Lovise Nørregård
f. Hesselberg*

*Født 25de April 1816
Død den 3die Januar 1851*

Carl Ernst Nørregaard (1805-1887) var sokneprest fra 1835 til 1851. Han var også Nord-Odals første ordfører.

Maleriet "Hematt" av Ivar Nordhagen

Lurdagsgle'e

Le oss finna leia
før dagen går mot kvæll,
om lurdags-skifte' vart litt stutt,
- det vart da gjort litt læll.

Vi stoner litt på høgda,
det skyer på i væst,
og stram er lurdagslufta
ta svette, reik og hæst.

Gøtt å rakle hematt
når vikua er slutt
og kjenne det vart montí
det du dreiv med jævnt og trutt.

*Hans Ludvig Fredheim
fra boka "Det visuelle rommet"*

Om kostholdet under 2. verdenskrig

Da tyskerne okkuperte Norge 9. april 1940, ble det straks mange tusen tyske soldater som trengte mat. Dermed ble forsyningssituasjonen for de fleste vanskelig. All mat ble rasjonert, og folk måtte greie seg med det kunne skaffe sjøl.

Jeg var åtte år gammel da krigen sluttet, og kosten under krigsåra husker jeg ganske godt. Hos oss hadde vi ei stor tomt hvor vi kunne dyrke frukt, bær poteter og grønnsaker. I uthuset hadde vi plass til en gris, noen sauer og en del høner. I tillegg hadde vi kanner. Slik var vi sjølforsynt med kjøtt, egg, grønnsaker og poteter, som var svært viktig i det daglige kostholdet.

Ellers var det vanskelig å få tak i brødmjøl. Var vi så heldig at vi fikk tak noe hvetekorn, var mulig å få det malt illegalt på kverna som sto i Bakken. Mjølket hentet vi på Garvik.

Det var sikkert strevsomt for mor å skaffe mat til oss. Den gang fantes det ikke frysebokser, og derfor måtte kjøttmat som svinekoletter og kjøttkaker konserveres – det vil si hermetiseres og legges ned på Norgesglass. Slik kunne maten holde seg i åresvis. Skinkene fra grisen ble salta ned, spekt og røykt. Jeg kan huske at far fikk kjøpt ei tønne med saltet uer fra en slektning i Mosjøen. Det berget

mang en fiskemiddag. Jeg syntes det var vondt, men fisken skulle spises! «All mat er god», ble det hevdet, men jeg trodde ikke noe på det.

Husmødrene var den gang ganske kreative når det gjaldt mat. Mange hadde gått på husmorskole og lært matlaging fra grunnen av. Alle grønnsakene som ble dyrket, ble høstet og lagret i kjelleren. Det var hodekål, purre, lauk, gulrot og kålrot. Poteter fikk vi kjøpt på bygda. Vi hadde heldigvis et «nettverk» som hjalp oss.

Det var stadig mangel på fett. Margarin og smør var rasjonert. Jeg husker at skogsarbeidere, som var i tungt arbeid, fikk ekstra rasjoner av margarin og fett flesk. En gang ble noen av dem tildelt rasjon av kobbesspekk. Dette ble stekt som vanlig flesk. Det smakte nok ikke særlig godt. Det fortelles at det var noen oslodamer en vinter var på skitur i Nordmarka. På turen kom de forbi ei koie, der Stener Bjørnstad fra Knapper lå. Han var akkurat inne for å eta dugurden og ba damene inn for å varme seg. Stener stekte kobbesspekk, som røyk noe forskrekkelig; det riktig svei i øynene. «Men hva er du steker?» spurte damene. «Vassgris», svarte Stener.

Når vi hadde fisk til middag, var det ikke alltid vi fikk smeltet margarin. Det hendte vi fikk litt smeltet fleskefett på fisken.

Heller ikke sukker eller sirup var dagligkost. Det var rasjonert, men

mor var flink og kokte sirup av sukkerroer som vi dyrket i hagen. Den sirupen var god. Sjokolade og andre søtsaker var også rasjonert. Mangel på søtsaker gjorde sitt til at ungene hadde god tannhelse, sa skoletannlege Dagmar Sivertsen etter krigen. Vi ungene hadde uvanlig få hull i

tennene. Om det er aldri så gæli, så er det godt for noe...

En gang i blant ble det bakt kaker. Når det var bursdager tryllet mor gjerne fram ei skikkelig sjokoladecake. Til jul ble bakt småkaker. Hvor mor fikk sukker fra, skal være usagt, men jeg tror hun brukte hemkokt sirup. Jeg

husker en dag i jula da vi ble bedt bort til bestemor på Garvik. Vi ble da sterkt formanet om å bare forsyne oss med ei kake av hvert slag. Ved kaffebordet ble det servert deilige småkaker, og vi husket sjølsagt mors formaning og forsynte oss lite. Bestemor skjønte åpenbart at vi gutta var formanet, for hun sa: «Bare spis kaker dere, gutter, for her bestemmer jeg!» Den replikken skal jeg aldri glømme henne for!

En sjelden gang ganger fikk mor tak i «godt smør», det vil si meierismør som var kjernet hjemme. Derfor ble det kalt «hemsmør». Smøret måtte sjølsagt drøyes og ble ofte blandet med margarin.

Mor tok vare på alt fett. Steikefett, som når vi stekte flesk, hadde hun i ei krukke som sto på spiskammeret. Den krukka var jeg glad i! Det hendte at fikk fleskefett på brødskiva; det var godt! I det hele tatt var vi ikke bortskjemt med brødpålegg. Var vi så heldige at vi fikk brødskive til frokost, måtte vi ofte nøye oss med pultost. Av og til fikk vi leverpostei som mor hadde laga og hermetisert. En sjelden gang fikk vi brunost på skiva. Den osten hadde mor ystet sjøl av kumjøl.

Til frokost vanket det ofte havremjølsevellling med mjølk på og brødskive attåt, hvis vi hadde brød. Til søndagsfrokost fikk vi stekt egg og flesk. Det var godt. Etter frokost fikk vi ei skje med tran. Den var vond og måtte svelges ned med en slurk mjølk. Etter det kom trøsta; ei skje med «Sanasol». Den var søt og god og stappfull av vitaminer. Men ikke nok med det; på skolen fikk vi enda ei skje med tran! I det hele tatt var

mor flink til å påse at vi fikk i oss nok vitaminer. Derfor fikk vi aldri noen mangelsjukdommer.

Til kveldsmat fikk vi oftest graut. Den var kokt på på hveitekorn som var bløtt og malt på kvern og deretter kokt. Jeg var ikke særlig glad i den grauten, men den gled ned dersom vi fikk mors hemkokte sirup på!

I det hele tatt krevde det en stor innsats av husmora å skaffe mat på bordet hver dag. Jeg kan ikke huske at jeg noen gang gikk sulten fra bordet. Det fortjener mor all ære for! Det er nærliggende i våre dager å huske på at vi tid er ganske bortskjemte når det gjelder mat. Mange har aldri lært annen matlaging enn det som står på bruksanvisningen på ferdigmat som de får kjøpt på butikken.

Det var ikke ekte kaffe å oppdrive på butikken. Vi fikk kjøpt noe som het «Rico» kaffeerstatning, kan jeg huske. Den ble kokt sammen med brente erter eller hvetekorn som ble malt på kaffekverna. Om dette var noen god kaffe, skal ikke uttale meg noe om, men de voksne fikk da en skvett varmt i livet.

En gang i blant fikk vi tak i gjedde og sik. Gjeddå likte jeg, om den bare var godt renska for bein. Best var likevel gjeddekakene. Småsiken ble vanligvis kokt. Spekesild var vanlig middagsmat. En gang iblant var det fersk sild å få kjøpt. Steikt sild var godt. Mor laget av og til sildekaker når det var fersk sild å få tak i. Det var godt, nesten like godt som kjøttkaker.

Det hendte vi stekte «stomp», potetlompe, som ble steik på ovnsplata. En sjelden gang vanket mørk sirup på stompen, eller at mor hadde kokt

brunost eller prim som vi fikk på stopen, Oj, oj, – det var godt!

Så endelig, den 8. mai 1945 var krigen slutt, men rasjoneringa tok ikke slutt av den grunn. Importen av matvarer kom først i gang igjen etter noen måneder. Snart kom det bananer og appelsiner på butikken. Det var en sensasjon blant oss ungene.

Først på 1950-tallet ble rasjoneringen av sukker og sukkervarer opphevet.

Vel, krigsåra var ei vanskelig tid, men jeg kan ikke minnes at vi led noen nød. Det ble ofte sagt at det var potetene som berget folk flest fra svelten, og det tror jeg er riktig.

Livets væger

Livet laga væger
Væger je fækk vælja

Gå den breie vægen, som alle di are,
sa noen
døm med makt og enkle ord

Gå den smale vægen, den før di få,
sa are
døm med kørs og fine ord

Je fann ei gutu
som passe mæ
kronglete og attgrodd
steinete og bratt

Je lie mæ fram
gjønno skødde og sno
Her er je nå

Så det var hit je skulle
sikkert like bra her
som alle are stann

Men je kan aldri væta

Gunnar Nygård

Tilbakeblikk på det året vi har lagt bak oss

Ordfører Lise Selnes delte ut kulturpris til Hans Ludvig Fredheim (t.v.) og kulturstipend til Robin Nicolai Gruben og Sander Elias Knutsen (over).

Kulturprisen til Fredheim

Hans Ludvig Fredheim har fått Nord-Odal kommunes kulturpris for 2012. Prisen ble delt ut under kommunestyrets julemiddag. «Fredheim har gitt kulturlivet i Nord-Odal nye impulser,» sa ordfører Lise Selnes. Han har også i sterk grad bidratt til å gjøre Trautskogen til ei kulturgrend og Skogvang til et kulturhus.

Stipend til unge talenter

Skøyteløper Robin Nicolai Gruben og motocrosskjører Sander Elias Knutsen har fått Nord-Odal kommunes stipend for unge og lovende kulturutøvere. De to unge talentene fikk hver sitt stipend på kr. 5000.

Legger ned på Sand

Knappe fire år etter at NorgesGruppen overtok tradisjonsrike Støverud mat,

blir butikken lagt ned. Nedleggelsen blir et tap for bygda. «Beslutningen er imidlertid tatt, vi får ikke gjort noe», sier butikksjef Trine Kanstad.

Hadde høyest vekst i folketallet

Folketallet i glåmdalsdistriktet øker mest i Nord-Odal hvis man regner i prosent. 1. januar 2012 hadde Nord-Odal 5141 innbyggere, mens tallet den 01.01.2013 er 5190.

Betraktninger ble bok

Bjørn O. Andersen er en populær kåsør på nettstedet Odalsportalen. Nå er hans betraktninger kommet ut i bokform. Bokens tittel er «Tanker om alt og ittno».

Kirkene brannsikres

Sand kirke og Trøftskogen kapell skal endelig få brannvarslingsanlegg. 1,7

millioner kroner ble avsatt i kommunebudsjettet allerede i 2011. Siden ingen leverte inn anbud på oppdraget i fjor sommer, har det tatt tid å få iverksatt tiltaket.

Blant de beste i landet

Odak Sparebank er den åttende beste totalbanken i hele landet. Norsk Familieøkonomi, som står bak kåringen, har rangert bankene i Norge innenfor kategoriene brukskonto, boligsparing for ungdom, høyrentekonto og lån.

Jubileumskonsert

«Det er suverent å bli 60, i hvert fall i korpssammenheng. Vi har ingen planer om AFP», sa lederen i Nord-Odal hornmusikk, Harald Moen, da han takket for gratulasjoner og gaver i forbindelse med 60-årsjubileet i Milepelen. Kveldens konferansier var

Jonas Strand Gravli, en ung kar som vi kommer til å høre mere fra.

79 gikk Langstråmyrrennet

i strålende vårvær. Den lengste løypa, 20-kilometer, hadde start på Kors-holen. De fleste trimmerne valgte imidlertid halve distansen med start på Langstråmyra, og noen gikk den korteste på 5 kilometer. Innkomsten for alle var ved Ruud grendehus. Et flott trimtiltak som vil få enda flere deltakere neste år.

Heidi Ødegård fikk dialektprisen

Barna i Møllerbakken barnehage jublet og sang da «tante» Heidi ble prisert for å prate «kav odøling». «Dætte tiss je var artig», sa prisvinneren da representanter for Nordre Odalen Kulturminnelag troppet opp i Møllerbakken barnehage og delte ut prisen.

Dialektprisvinner Heidi Ødegård jubler sammen med ungene i Møllerbakken barnehage.

Rådmann Yngve Øhrbom

Han har sammen med politikerne gjort en skikkelig økonomisk opprydding før han blir pensjonist. Nord-Odal kommune er ute av Robek-lista, med ett av de største overskuddene i de 23 årene Øhrbom har vært rådmann. Med det takker han av. «Visst har det vært krevende, men de ansatte har gjort en kjempejobb», sier Yngve Øhrbom.

God dømmekraft

Å dømme fotball og håndball året rundt i 50 år, uten en eneste pause, er en prestasjon Harald Dagfinrud er alene om. Med fløyta i munnen har han ledet over 7000 kamper, og han har ingen planer om å legge utstyret på hylla.

Løser opp grensene

Odalen består fremdeles av to kommu-

ner, men nå går Nord og Sør sammen om både PPT, barnevern og økonomi.

Ny rådmann

Runar Kristiansen er ansatt som ny rådmann i Nord-Odal. Kristiansen er opprinnelig fra Ridabu utenfor Hamar, men har gjennom mange år hatt stillinger innen kommunal forvaltning flere steder i Norge, senest som rådmann i Leirfjord på Helgeland. Han tiltrådte stillingen 1. september.

Fikk reddet dyra

Flommen holdt på å ta med seg sauene til Marius Skogstad, men han fikk evakuert nærmere 40 dyr fra skjulet ved bekken og tre andre som svømte i flomvannet. Både folk og dyr kom seg i sikkerhet da Knapper ble rammet av flom etter kraftig regnvær, og det oppsto store skader.

Ordfører Lise Selnes takker Yngve Øhrbom for 23 års tjeneste i rådmannsstolen.

Våteste mai på 118 år

Målingene på Sand begynte i 1895. Årets mai er den våteste siden da. Per Fløtten rapporterer at det kom 131,5 millimeter nedbør i mai. Det er over to og en halv gang så mye som normalen på 55 millimeter. Nest våteste mai-måned var i 1963 med 128,9 millimeter.

Lysende drama i nattemørket

Med 20 forskjellige scener fordelt på seks ulike steder rundt i Sand sentrum, og med sluttscenen lagt til området der Sigurd Hoel bodde, skildrer drøyt 30 skuespillere historien der ondskapen, uvitenheten og småligheten og en åndelig fattigdom gjennomsyrrer et lukket bygdesamfunn på begynnelsen av 1800 tallet. Hans Ludvig Fredheim har omskapt «Trollringen» til en teaterforestilling. Forestillingen

gikk for «fulle hus» over tre kvelder. Glåmdalen skrev blant annet dette i sin omtale av forestillingen: «Dette var bra!».

Nord-Odal og skolepoeng

Ungdomsskoleelevene i Nord-Odal fikk distriktets høyeste poengsum på avgangskarakterer i 2012, viser offentliggjorte tall, publisert i Glåmdalen. Det er selvfølgelig skolen og kommunen stolte over, og det synes vi det er god grunn til å være, skriver Glåmdalen på lederplass.

Bibliotekpris

Tåler de mer skryt i Nord-Odal nå? Vi tar sjansen og gratulerer hjerteligst kommunen og biblioteket med den landsomfattende «Leser søker bok»-prisen. Det skriver Glåmdalen i sin leder.

Sten Bjørge Hansrud og Liv Natalie Nymo hadde hovedrollene i «Trollringen».

Åpner bygdas skattkiste

Nord-Odals mest kjente skidress er ett av trekkplastrene i lokalsamlingen «Skattkista» på Sand. Der kan man ta et dypdykk i lokalhistorien. I 1995 tok Nord-Odal kommune initiativet til å lage ei lokalhistorisk samling i det gamle kommunehuset på Sand. Siden den gang har «Skattkista», som utstillingen blir kalt, vokst, og de har fått mange gjenstander og rariteter.

Skytterprinsen

Først slo han til på kongelaget med ti blinker – hvorav ni innertiere. Så holdt han nervene under kontroll med 10 nye blinker i omskytingen. Resultatet ble tittelen «skytterprins» for Rune Vandevjen Olsen. Ikke nok med det, han kom også med i finalen i feltskyting. Innsatsen under Landskytterstevnet medførte at Rune ble tatt ut til Nordisk mesterskap i Sverige

i september sammen med klubbvenninne Elin Tovseth Vatne, som også hevdet seg meget bra. Nord-Odal skytterlag kan være stolte av seg selv og sine utøvere. Ingeborg Haukerud fra Størjen som nå representerer Raumnnes, sikret seg plass i prinsesselaget hvor hun til slutt ble nr. 3.

Målemastene er på plass

Vindmålemastene ble heist på plass i september. Ved hjelp av helikopter ble det reist ei mast på Engerfjellet og to i Songkjølområdet.

Nei til vindmøller

Et flertall i kommunestyret vil ikke anbefale NVE å gi E.ON konsesjon for vindkraftutbygging i Nord-Odal. 130 tilhørere møtte opp under kommunestyremøtet den 2. oktober, og applausen fra tilhørerne brøt løs da avstemningsresultatet var klart.

*En glad Rune Vandevjen Olsen etter at prinsetittelen i Landsskytterstevet var klar.
(Foto: Henning Danielsen, Glåmdalen)*

Du unge menneske

Vær bevisst på hva du gjør, hva du bør og hva du tør.
Du skal være før var, ikke snar med å gi svar.

Når du vanskelig får bestemt deg,
Har det noen ganger hendt deg

At din mage sier fra hva som er bra og best å ha?

Du får råd fra alle kanter, og kontanter fra noen tanter.
Det er da du må ha tunga rett i munn' en stakket stund.

Si «dessverre, du min herre, jeg tror fort at det blir verre
om jeg følger det du sier, eller tier.»

Skal vi få det bra i livet, hender det at vi må hive
andres råd i søplespannet og trå vannet

til momenter er vurdert, ambisjoner diskutert.
Da kan du ta neste skritt som nå er ditt.

Jørgen Underthun

«Kimer, I klokker»

«Kimer, I klokker, ja kimer for dag i det dunkle!» Pinseaftnen i år, 2013, ble det ble kimt med klokkene i Sand kirke.

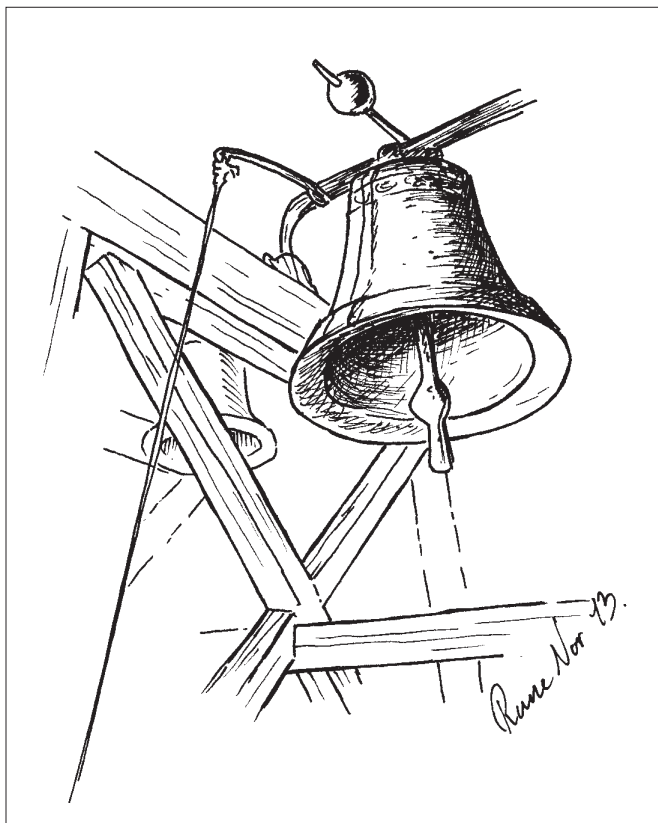
Før i tiden var det vanlig å kime årets høytider inn med kirkeklokkene. Dette var et bud om at høytiden var nær. Denne skikken har ikke vært brukt i Sand kirke på mange år. Etter ønske fra noen i menigheten ble det innført en prøveordning i pinsehelgen i år. Dette ble positivt mottatt av mange. Kirketjeneren sier at vi bør fortsette med dette.

Denne skikken skriver seg langt tilbake i tiden, helt fra da primstaven var i bruk som almanakk.

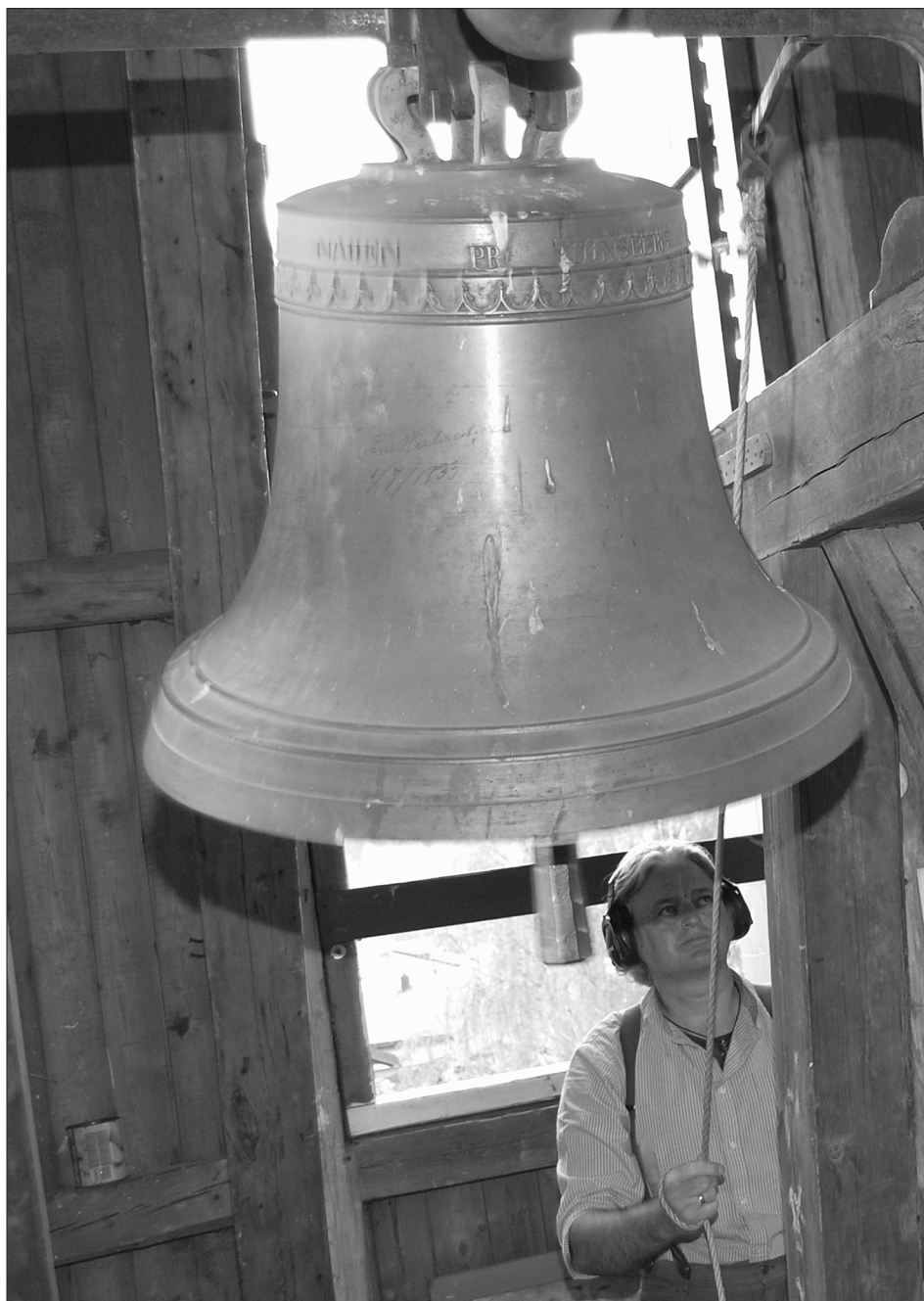
I kirken på Sand er det nødvendig med to mann for å utføre kiming. Kiming starter klokka 17 ved at det ringes med begge klokkene i 10 minutter. Så er det et opphold på 10 minutter for at klokkene må bindes opp på skrå før kiming kan starte. Dette for at kolven (metallstanga som henger inne i klokka) lettere kan slås mot klokkekanten i hurtig tempo. Dette blir

gjentatt tre ganger, altså en time. Å stoppe de to klokkene nå kan være vanskelig, da det er stor forskjell på tyngden. Det skal helst ikke komme noe ekstra slag, for begge klokkene skal slutte samtidig.

Av og til blir lyden på de to klokkene noe uklar, for den lille klokka er noe raskere enn den store. Det ble kalt for å «surve». Da hjelper det å slå tre harde slag på den lille klokka mens det ble kimt videre med den store. Når den lille kommer i gang igjen, skal det svares med tre harde slag fra

Av Ola Erik Tangen

Klar for kiming: kirketjener Rune Nor med den store klokka.

den store klokka. Takten på disse to klokkene må være jevn og presis. Det er viktig for at lyden skal nå lengst mulig ut til menigheten. Etter hvert slag lyder klangen lenge i klokken, derfor må nytt slag ikke komme for nære det foregående.

Lyden av ringingen og kimmingen varsler oss alle om at det er noe som skal skje. Sand kirke har en meget gunstig beliggenhet, noe som også gjør at lyden fra kirkeklokkene når så langt. Disse to lydene til sammen er mye høyere enn hver for seg, og når lengst. Det blir sagt at lyden kan høres helt til Sutterud i sør og Rovelstad i nord.

Kirkeklokkene er støpt av O. Olsen & Søn i Nauen ved Tønsberg i 1891.

Hvordan klokkene ble fraktet fra støperiet til kirken, vet vi lite om, heller ikke hvordan de ble heist opp i tårnet. Men det var sikkert et tungt arbeid, for det var lite med tekniske hjelpemidler da. De tykke stolpene som bærer kirkeklokkene forteller om at det er gjort et godt stykke arbeid.

Det er en spesiell følelse å stå oppe i tårnet og se at bygda faller til ro og tar i mot høgtiden mens klokkene kimer. I jula og på nyttårsaften er det en utrolig stemning som kommer over en. Fra gluggene kunne vi i gamle dager se lysene fra hus og låve og husfolket som gikk ut på tunet for å lytte. Da var det helg både for mennesker og dyr!

Hørselvern er påkrevet under kimmingen.

Mormor venter med lykta

Jeg var vant til og reise til Ilgo hver helg fra jeg kom til verden. Mormor var blitt enke i 1952, og hun trengte hjelp og støtte for å drive gården videre. Jeg bruker å si at jeg har gått på skole på Fjellhamar, men sommerferie, påske, jul og helger er tilbragt i Nord-Odal.

For en seksåring år på femtitallet var ikke verden så travel og stresset som den er i dag, ikke så farlig heller. Mor og far jobbet, og vi bodde på Fjellhamar, men det var en selvfølge at julen skulle feires på Ilgo sammen med resten av familien. Jeg hadde mast hele høsten at jeg måtte være med på lefsebakinga hos Gudrun Letterud som bodde i Myra.

Jeg ble fulgt på bussen av mor og far, og der var det ikke bare én buss som skulle oppover til Nord-Odal; det var flere busser som skulle til Sand, Knapper, Østsida og Vestsida. Det var alltid spennende om det var Ole Amundsen som kjørte, for det var jo bussjåføren som fikk ansvar for ei slik lita jente som meg da, som skulle besøke mormor. Hvis Ole kjørte, følte jeg meg trygg. Det var en benk foran på ene siden i bussen. Der fikk jeg sitte med dokka mi og den lille røde kofferten.

Det var ikke farlig den gangen å sitte foran, det var ingen bilbelter, og farten var ikke så stor, men likevel satt jeg og skled fram og tilbake på

skinnbenken. Mor og far stod igjen utenfor bussen og vinket så lenge jeg kunne se. Jeg måtte nok svelge noen ekstra ganger da de ble borte, men det ble fort glemt.

Nordover Trondheimsveien gikk det sakte. Det var kø av busser og biler så langt jeg kunne se. Noen ganger måtte bussen stoppe for at passasjerene måtte ut og tisse bak et skur langs vegkanten.

Turen gikk om Gjelleråsen og videre mot Kløfta. Der stod det alltid en politimann, så vi kom raskere over krysset. I løpet av turen fikk jeg gjerne litt drops eller annet godt, som noen hadde i et kremmerhus. Dette hadde som regel ligget lenge i en varm lomme, så dropsen hang i sammen, så det ble ofte et par ekstra av den grunn. Hånda mi ble som regel veldig seig, så det var ikke alltid like greit. Jeg prøvde å gjemme den i votten, men da jeg tok den fram igjen var den enda verre, nå var den i tillegg loete.

Det var ikke mer travelt da vi kom til Herbergåsen enn at de som ønsket gå kunne inn på kafeen for en kaffekopp og noe å bite i. Her fikk jeg alltid være med inn, sammen med bussjåføren. Sjåførene hadde eget bord, og der ble jeg plassert. Snakk om å føle seg liten og stolt på en gang! Det var ekstra moro da Ole Amundsen kjørte, for etter pausa tok han meg i hånda og leide meg over veien til den riktige bussen.

Det var godt å komme til Skarnes og starte på den siste del av turen

opp til mormor. Det ristet og dumpet bortover grusveien, og da vi kom til delet mellom Nord og Sør Odal, viste jeg at det ikke var så langt igjen. Jeg akte meg helt fram til frontruta på bussen, for liksom å være sikker på at vi var på rett vei. Ute var det jo helt mørkt, men jeg så hele tida etter Haukerudsletta, for etter den kom vi forbi Klengerud der onkel Gunnar bodde. Jeg blåste varm ånde på ruta, helt nederst, for å kunne se ut, og der så jeg kjøkkenvinduet på Klengerud, og så på høyre sida lå Saugnes. Da var vi nære, så jeg tok et godt tak i dokka og den røde kofferten. Så passerte vi Hanor, og så svingene ved Solstad, og da jeg endelig kunne se lysene fra Ilgo, stoppet bussen. Der stod mormor med lykta tent. Ole gikk fra setet sitt og hjalp meg ned stigbrettet og leverte meg trygt til mormor.

Jeg kastet meg rundt henne, der hun stod i tykk strikkejakke, med skaut på hodet og grå votter. «Ta det med ro, du river en gammel stakkar helt overende», sa mormor i det hun

hjalp meg med kofferten. Vi ruslet opp bakken, og nå var det jeg som holdt lykta. Jeg veivde rundt med den, så lysstrålen plutselig var rett opp, og så rett til skogs. Jeg følte meg så trygg nå sammen med henne etter den lange reisen.

«I kveld skal vi gjøre ferdig alt som skal brukes i lefsebakinga», sa mormor. Det å komme inn på kjøkkenet og kjenne lukta av hjemmebakt brød som lå i stabler, det var godt. Tro om hun hadde kokt prim? Joda, midt på bordet stod det ei krukke med prim. Så var det å få på seg fjøsklærne og hilse på dyra. Da fjøsstellet var ferdig, måtte vi ta kærkjælken med oss og sette den foran kjøkkenviduet, den skulle jo brukes dagen etter.

Vi satt en stund og hørte på radioen i kammerset, og med gråpus liggende under svartovnen var alt som det skulle være. Etter hvert krabbet vi i seng i kammerset, tante Else og jeg i den ene senga og mormor i den andre, men skravla gikk, for jeg gledet meg veldig til morgendagen...

Nord-Odal

Sementvarefabrikk

Følgende er sakset fra Glåmdalen på 1960-tallet: «Sementvarefabrikk i Knapper beskjef tiger 6 mann. Eierne er redd kommunens planer med Austvatn grustak».

Vi gjengir resten av avisartikkelen:

– Det er ingen lett sak å gå i gang med industri i Nord-Odal, forteller Finn Nor, som sammen med Anders P. Engen eier Nord-Odal Sementvarefabrikk.

– Markedet er for lite, og jeg kan ikke si at kommunen har vært særlig velvillig.

Nor er en ganske ung mann med familie. På skogsarbeid var han i stand til å spare opp 5000 kroner, og i 1950 satte han i gang sementvarefabrikken. Engen stilte arbeidet i beskjeden målestokk og med få artikler. Etter hvert har det gått bedre, og i den senere tiden har 5-6 mann hatt sitt arbeide på fabrikk.

– Jeg søkte under starten i kommunen om garanti for lån, og fikk til svar at den ikke kunne garantere for lån til privat industri. Men jeg greide da å få penger på et vis og har holdt det gående. Men nå ser det ut til at kommunen skal til å gjøre det vanskeligere for meg. Det er jo planer om sementvarefabrikk i grustaket i Austvatn.

– Ja, men det er vel ikke ment å bli noe mer enn grussiloer foreløpig.

– Nei, det kan være. Men det er ganske

sikkert at dersom kommunen anlegger sementvarefabrikk, så må enten den eller jeg snart slutte. Det er ikke rom for to slike bedrifter i kommunen.

Nor viser oss rundt i verkstedbygningen. Former og maskineri er for den aller største delen hjemmelaget. Nye tekniske finesser har han delvis funnet på selv, blant annet en metode som vibrerer taksteinen kompakt. Steinen blir faktisk i en slik maskin bedre enn håndbanket, iallfall like god. Maskinen er enkel å se til, blant annet er noe så prosaisk som et sykkelnav tatt i bruk i den.

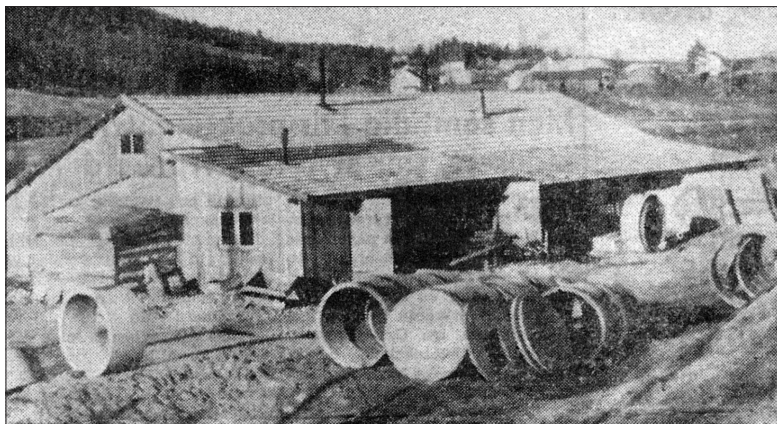
Alle former, bortsett fra dem til taksteinen, har han laget selv og har ved dette kunnet spare tusenvis av kroner.

Det er flere som har nevnt overfor oss at bedriften lager særskilte gode ting. Blant annet er brønnringene av tykkere gods en vanlig. En ting som Nor ikke liker særlig godt, er at mange kommunale bygg har tatt sementvarer som han produserer, fra utenbygds selskaper. Det er som om kommunen ikke har vært oppmerksom på bedriften. Selv mener Nor at det måtte være riktig å støtte den lille industri som fins i bygda.

Ved siden av de nevnte artikler er det mulig at Nor vil sette i gang produksjon av drencrør. Han har en del av utstyret klart til en godkjent type, men er redd for å sette i gang på grunn av kommunens planer om sementindustri i Austvatn.»

Skadet i brann

Finn Nor, som var en arbeidskar

Avisbilde av Nord-Odal Sementvarefabrikk i Knapper en gang i 1950-åra.

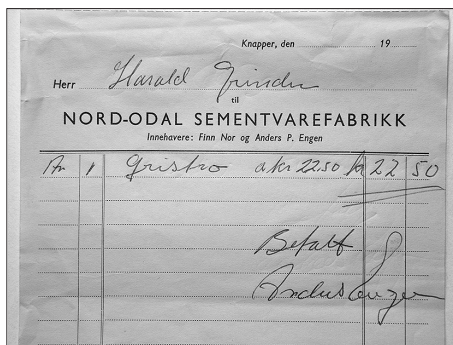
utenom det vanlige, virker ikke helt fornøyd med blant annet kommunen i dette intervjuet. Dette var lenge før Distriktenes Utbyggningsfond og andre støtteordninger ble etablert.

Men det var ikke nok med den motgangen. Den 16. mars 1953 hadde Glåmdalen følgende oppslag: «Sementvarefabrikk brent i Nord-Odal. Finn Nors sementvarefabrikk i Knapper i Nord-Odal ble i går totalskadet ved brann. Brannvesenet som kom til fra Sand, kunne ikke redde noe av fabrikk, som inneholdt moderne maskineri for produksjon av takstein. Fabrikkens beskjeftiger tre mann, og de har for tiden mye å gjøre.»

Her hadde Glåmdalen tatt i vel hardt. Produksjonsutstyret og produksjonshallen ble ikke mere skadet enn at produksjonen kunne fortsette etter et kort opphold.

I samtale med Finn Nor forteller han at det aldri ble funnet noen brannårsak. De holdt fabrikkens gående til i 1970. Da var det slutt, og Nor gikk over i byggebransjen. Inntektene ble for dårlig og det ble vanskelig å følge med på den moderne utviklingen.

– Hadde jeg ikke sluttet med fabrikk, hadde jeg sveltet i hjel, uttalte Nor en gang.

En gang på 50-tallet kjøpte Harald Grinden ei gristro til 22,50. Til venstre: Finn Nor.

Kjøpte sement på samvirkelaget

Sementen til produksjonen ble kjøpt på Mo Samvirkelag i Knapper. En sementsekk kostet den gangen 6 kroner. Fra 1950 til 1970 ble det produsert 2 millioner takstein. Den største lokale kunden var Tannes gård som kjøpte 15000 stein. De aller fleste nybygg i Nord-Odal kjøpte takstein hos Nor, og det er fortsatt mange tak som har stein fra Sementvarefabrikken i Knapper som har ligget der i 60 år.

Kundegrunnlaget var Nord-Odal, noen nabokommuner og Oslo. På 1950-tallet var det forholdsvis dårlige tider som gjorde at det ikke var alle som betalte for seg.

Produksjonen foregikk hele året. I tillegg til takstein ble det produsert sementringer i følgende størrelser: Diameter 70 cm – 100 cm og 140 cm, og de var alle 50 cm høye. De største var så tunge at det var nødvendig med to mann for å håndtere dem.

All produksjonen forgikk manuelt. Ingen vinsjeanordninger eller trucker. Fabrikken hadde 1500 taksteinformer.

Tørkesommer var positivt for produksjonen, for da gikk brønnene tomme for vann, og det ble nødvendig å grave nye og større brønner. Han husker at han en sommer på 1960-tallet produserte 1100 ringer. Den gangen kostet en 70 cm ring 20 kroner. Det var altfor billig selv på den tiden, men det å ta seg betalt var ikke det enkleste.

Beskjeftiget sju mann

På den beste tiden var det opptil sju mann som arbeidet på fabrikken. Blant dem som arbeidet der i tiden 1950 til 1970 var Anders Sandholen,

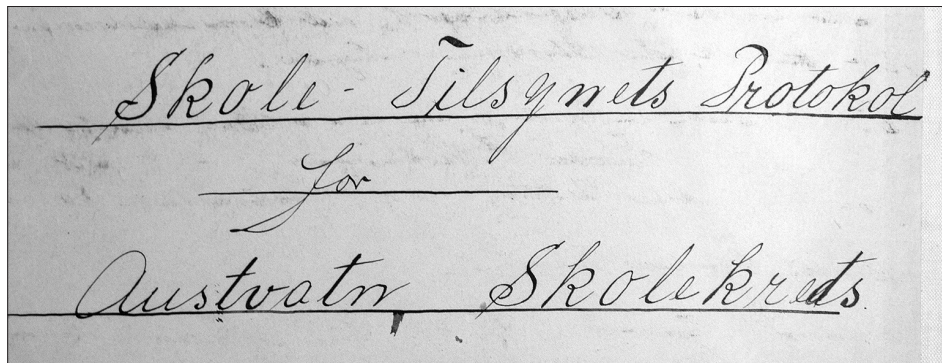

Søren Nor med takstein fra fabrikken.

Anders og Arnold Engen, Harald Johnsrud, Alfred Nor, Karl, Alfred og Leif Øiset, Oskar Berglund Oppi, Bjørn Johnsrud, Helge Ruud, Hans og Lasse Østmoløkken, Leif Nybakk og Nors sønner Jan og Søren.

Da produksjonen sluttet i 1970, ble alt utstyret kjørt til søppelplassen i Bakken grustak i Austvatn. Det var stedet der Nor trodde han skulle få en konkurrent, men slik ble det ikke.

Gammel protokoll fra Austvatn skolekrets

Vi har fått utlånt en meget gammel protokoll som inneholder mye historie. Det er en møteprotokoll for skoletilsynet ved Austvatn skolekrets fra 1890 til 1968.

Her er noen saker sakset fra protokollen:

«Den 29 de Desember 1890 afholdes Kredsmøte i Østvands Skolekrets. Mødet var bekjentgjort ved Omsendelse af Budstikker blant de Stemmeberettede. Følgende Sager behandledes:

1. Valg af 3 Medlemmer av Tilsynsudvalget for Aaret 1891. Enstemmig valgtes O. Knudsen paa søndre Berg, Theodor S. Rønningen og Ole H. Rynning Storbraaten.

2. Refereredes en fra Skolestyret indløben Henstilling om at innhente Kredsens Udtalelse angaaende Anvendelsen af legemlig Straf i skolen.

Av Steinar Bjørnstad

Enstemmig afgaves sådan Udtalelse. Læreren gives adgang til – indtil videre – at anvende legemlig Straf under de Betingelser, som er omhandlet i skolelovens paragraf 74 første og tredie Punktum.

Denne saken måtte behandles på nytt i møte 14. februar 1891:

Enstemmig afgaves saadan Udtalelse. Læreren gives – inntil videre – Adgang til at anvende legemlig Straf under de Betingelser, som er fastsatt i Loven, samt paa den Betingelse, at vedkommende Forældre eller Forsørgere gives Adgang til at overvære og – i tilfælde – selv udføre Afstraffelsen. Det bemærkes, at der af Kredsens 126 Stemmeberettede var 31 tilstede, hvilke samtlige afgav Stemme. Mødet hermed hævet.

Referatet er undertegnet av Amund O. Garvik, Theodor S. Rønningen og O.H. Rynning.

Så langt er det elevene som har fått lide, men tilsynet behandlet også saker

Aar 1890 den 14de Februar afholdtes Kredsnode i
Pstvands Skolelokale, for, i Medfør af Lov af 26^{de}
Juni 1889 § 53 b. at vælge 3 Medlemmer af Tilsyns-
udvalget for Kredsene for dette Aar. -

Mødet var bekendtgjort ved Omsendelse af Li-
ster blandt de Stemmeberettigede.

Vælgte blev: O. Knudsen paa søndre Berg med 30 Stemmer,
Theodor S. Rønningen - 22 do.
og - Ole H. Rønning i Storbræden - 20 do.

Mødet hermed hævet. -

Arbejd O. Garvik, Ole Knudsen Theodor S. Rønningen
O. H. Rønning

Aar 1890 den 30de August afholdtes Kredsnode
i Pstvands Skolelokale. Mødet var bekendtgjort
ved Omsendelse af Lister blandt de Stemmebe-
rettede.

Følgende Sag behandledes:

Forslag af Tilsynsudvalget om ved frivilligt
Arbejde at istandsætte Gaardpladsen, saaledes,
at der gives Afløb for tilflydende Vand m. m.
De Mødende bleve enige om at forstøge Arbei-
det paa førstkommende Mandag. De i Kredsene
boende Medlemmer af Tilsynsudvalget paatog sig
at være tilstede forat fordele og lede Arbejdet.
Mødet hermed hævet. -

Arbejd O. Garvik, Theodor S. Rønningen.
Ole Knudsen, O. H. Rønning

som angikk lærerinnen i småskolen. I møte den 14 mars 1891 ble det avholdt nytt møte i tilsynsutvalget i skolekretsen. Her følger referat fra møtet:

1. Refereres Meddelelse fra 33 Indvaanere i Kredsen: Til Tilsynsutvalget for Østvands Skolekreds. Undertegnede tillader sig herved at henlede Tilsynsutvalgets Opmerksomhed paa følgende misligheder, hvori Læreren for Smaaskolen har gjort seg skyldig. I Sommertiden, som jo er den heldigste Tid til at holde Smaaskole i, er hun baade ofte og længe fraværende på Reiser og i Besøg formentlig hos Slæktninger og Venner. Følgen heraf er da den, at hun ikke alene maa holde Skole i den mørke og kalde Tid til tæt under Jul, men forat Børnene skal avholde den dem tillagte årlige Skoletid, er hun da ogsaa nødt til at undervise begge Klasser samtidig.

2. I Undervisningstimen om det er nok saa koldt ude, har hun ofte baade Dør og Vinduer aabne, hvilket bevirker, at Fattigfolks Børn, er i Almindelighed har daarlige og tynde Klæder, sidder der og fryser, saa de er baade blaa og blege, saa nogle endog er blevene syge. Selv er hun til dels forsynet med Ydertøi, saa hun ikke fryser.

3. I Frikvarterene og de længere Fritider er Dør og Vinduer aabne bestandig, Skoleværelset skal da være tomt, ja Børnene faar ikke engang være inde, medens de spiser den mad, de har med seg.

4. Undertiden underviser hun i Gymnastik eller hva det skal være for noget, der er da saadan Trampen

og Støi, at Storskolens Lærer, der underviser i Sideværelset, har maattet standse med sin Undervisning og det endog i religionstimen.

Følgene af saadanne Misligheders Fortsættelse er høist skadelige i mange Retninger, og, for at der af Skolens Overordnede kan blive sat en Stopper derfor, har man troet det rettest at bringe Ovenanførte til Tilsynsutvalgets Kundskab.

Beslutning. Læreren bliver at meddele Gjenpart af foranstaaende Meddelelse med Anmodning om for Fremtiden at afholde seg fra saadant utilbørligt Forhold som i Skrivelsen anført. Mødet hevet.

Protokollen inneholder ingen opplysninger om lærerinnen aksepterte meddelelsen eller hvordan saken forløp videre.

Fra samme møte ble følgende vedtatt:

«Lærerens aarlige Undervisningstid bør forøges til 36 Uger. Storskolen bør inddeles i 3 Klasser, saaledes at hvert barn faar 12 Uger aarlig Skole. Læreren bør undervise i 2 de Kredse, saaledes, at de faar ligemeget aarlig udelt Smaaskole. Forslaget vedtages enstemmig som Kredsmødet's Udtalelse, og paalagdes Tilsynsutvalget at fotrelægge baade Forslaget og Underskrift af den vedtagne Udtalelsen for Skolestyret.»

Som skrevet innledningsvis inneholder protokollen møtereferater helt fram til 12.mai 1968.

Protokollen ble siste gangen underskrevet av Arne Weideborg, Aksel Nordeng, Sverre Sannerud og Randi Moen. Randi er den eneste gjenlevende av disse.

Historie, minner og tanker fra Sigfredstorpet

Fra Nedre Sigfredstorpet ca 1910. Fra venstre sitter Gina, Marthe og Maren Therese Torpet, og på gjredet sitter Kristian Rasen.

Sigfredstorpet, i dagligtale Torpet, ligger i grenseland ca.1 km fra grensa mot Romedal. Nærmeste nabo er Rasen, en halvtimes gange fra Torpet. Plassen er fra kjente kilder en gammel finnegard, men det er mye som taler for at det var bosetting her før svartedauen. Garden har typisk beliggenhet for en finnegard; i ei vestvendt solhelling.

Den første kjente bruker bruker var Erik Larsen, født av finske foreldre i Sverige. Det er nevnt at han bodde på Moskogen (Torpet) i 1686.

Etter hvert ble det brutt mye jord,

noe et utall av steinrøyser vitner om. På det meste var innmarka på ca 250 dekar. Denne opplysningen har jeg fra heftet Glåmdals Jul, som ble utgitt av Glåmdal Journalistlag. Jeg vil være svært takknemlig dersom noen har dette heftet, trolig fra 1960-tallet, liggende i sine gjemmer.

Min far, Ole Fallet, (f.1899) mente at garden på et tidspunkt hadde vært sjøleieende og at det hadde vært en ikke ubetydelig skogeiendom tilliggende. Blant annet mente han at sydgrensen gikk ved Vesleskiren mot utløpet av Orrtjennsbekken i Grytåa.

Midt på 1800-tallet ble garden delt i to bruk: Øvre Torpet og Nedre Torpet. De hadde tilnærmet felles tun. Det var ca. hundre meter mellom våningshusene. Det er det som

Fra Torpet i september 1966.

før ble kalt Stormo-Tannes (en del av Egeberggodset) som var eiere.

Bygningsmassen var omfattende. I Øvre Torpet kan jeg huske følgende bygninger: våningshus av såkalt akershusisk type, låve med kjøring, fjøs og stall, drengestue, vedskåle, stort stabbur, sommerfjøs og lekestue vest for tunet. Nedre Torpet bestod av stort våningshus i typisk finnestil, låve med to kjøringer, fjøs og stall, sommerfjøs; i en lang lav bygning var det bryggerhus, mjølkebu og skåle. Dette var kanskje den opprinnelige røykstua med røykovn i gråstein. Den ble senere brukt som bakerovn. Videre var det smie, stort stabbur, kjone og saufjøs. Foran vestre kjøringa kan det fortsatt påvises spor etter hestevandringa for treskeverket.

Mine foreldre, Gudrun f. Dahlstrøm og Ole L. Fallet flyttet til Øvre Torpet litt før siste verdenskrig. Etter det jeg har funnet ut, måtte det være i 1936 eller 1937. Far forpaktet bruket for å drive jordvegen. Det hadde da bodd et par-tre familier der før. Utover dette arbeidet far i skogen med tømmerkjøring. Han hadde da kjøpt en hest som fikk navnet Gråen, visstnok en meget snill hest. Han hadde den til jeg var et år eller to gammel. Det ble fortalt at jeg krabbet rundt på bakken under hesten og at den løftet på beina slik at jeg kunne komme fram!

I Nedre Torpet bodde Gina og Marthe Torpet da mor og far flyttet inn i Øvre. De flyttet ut i bygda i 1938 til stedet Sylvia som Stormo-Tannes eide. Denne bygningen står nå på høyre siden etter veien ned til Kvennstugua i Vallset. Kvennstugua er Vallsets grendetun. Det var Knut

Amundrud som tok vare på bygningen, restaurerte den og fikk den satt opp. Gina hadde slekt til Amundrud.

Etter Gina kom Thea og Harald Fossum med familie til Nedre Torpet. Barn var Helma, Karsten, Tora og Alida. Alle unntatt Alida var ugifte. Alida ble gift med Arne Melberg og bodde i Skyrudsgreina. Tora bodde i Fossum og var sydame. Denne familien ble på en måte min stefamilie. I og med at det var langt til min slekt ute i bygda og ikke minst i Vallset, ble Thea og Harald som besteforeldre for meg.

Jeg må si litt mer om Fossumfamilien og mitt forhold til dem slik jeg minnes. Jeg ble født sommeren 1943 og følgelig ikke store karen da vi bodde i Torpet. Men noen episoder sitter som spikret i minnet. Slik jeg husker det var Fossumfamilien «moderne» når det gjaldt miljø og respekt for alt liv. Unntaket var fluer, for Harald sprøytet med Flit. Jeg har mistanke om at dette var et DDT-preparat. Hoggormen, som i stort antall lå og solte seg på de mange steinrøysene, var heller ikke spesielt populær. Her jaktet Karstein med salongrifle, men jeg tror ikke Harald likte denne jakta.

På et eller annet tidspunkt kom noen, kanskje Karsten, over en rådyrkalv som så ut til å være uten mor. Denne ble tatt vare på og plassert i «unnlåven» over vinteren. Den trivdes bra med rikelig med tørrhøy. Jeg kan huske at jeg ved besøk i Torpet så den. Når det ble vår, ble den utplassert i skogen. Litt utpå sommeren, kom den en tur tilbake for å hilse på «fosterforeldrene».

Et annet minne som sitter som spikret er følgende: Jeg rømte ofte ned

til Nedre. Av en eller annen grunn følte jeg meg utrygg i Øvre. I Nedre var det trygt og godt å sitte på trammen på ettermiddagen å se på sola som passerte Skirshaugen. På denne tiden hadde Thea og Helma vært i fjøset og melket. Da fikk jeg en kopp med spenevarm melk. Det merkelige var at samtidig kom det vraltende en stor padde som bodde under trammen foran trappa. Den hadde en skål på trammen der, også den fikk servert nysilt melk. Helt på riktig klokkeslett!

En gang eller to rømte jeg til skogs. Huff! Heldigvis hadde vi en buhund. Den hette Sonja. Sonja ble sendt ut, hun fant meg og geleidet meg hjem. Sonja ble med da vi flyttet ut i bygda like før jul 1947.

I Torpet var det stor grad av sjølberging. I den før nevnte gamle røykstua som etter hvert hadde blitt bryggerhus, innredet Karsten smie og verksted. Den gamle røykovnen som hadde blitt mur i størhuset, ble ombygd til smiuavl. Dessuten hadde Karsten feltesse. I dette verkstedet laget han diverse redskap samt enkle møbler. Han var meget nevenyttig.

Når det gjelder sjølberging må jeg nevne en spesiell episode som mor og far fortalte meg.

I Torpet var det ikke strøm. Selvfølgelig var det da vedfyring, blant annet i en stor komfyr på kjøkkenet. Under komfyren sørget far for at det stadig lå tynne tyristikker som mor kunne bruke til oppfyring. En morgen hun hadde det litt travelt, sparket hun i stikkene med det resultatet at en stikke trengte seg ca. 10 cm inn i foten mellom stortåa og nabotåa. Far prøvde å trekke den ut

med tang, men den satt så godt fast at dette ikke gikk. Barberblad ble da funnet, og foten snittet opp ned til stikka som da lot seg fjerne. Jod ble helt over som desinfeksjonsmiddel. Jeg vil nok tro at kirurgi var sjelden i sjølbergingssammenheng!

Mens jeg er inne på skader, kan det være artig å nevne en annen episode. Harald skulle hogge ved i kalvehamninga. Jeg fikk tilbud om hjelpe til og fikk utlevert en liten men skarp øks med følgende beskjed: «Nå litter du passe dæ så du itte høgger dæ!» Etter et par tre hugg, plasserte jeg økseeggen i høyre kne. I og med at jeg hadde fått streng beskjed, sa jeg ikke et ord, men satte meg på en stein og så på Harald. Etter en tid tuslet jeg opp til mor som fikk jobben med å bløte opp og lirke ut den brune bomullsstrømpa som satt langt inne i såret. Selvfølgelig ble dette nevnt for Harald. Hans kommentar var følgende: «Ja, je tittle nukk han vart litt stille.» Jeg har fortsatt et «hyggelig» minne i form av et tydelig arr i kneet.

Som nevnt var det ikke strøm i Torpet. Belysningen var karbidlamper. De lyste bra, men det var sær lukt og mye søl med tømning og fylling.

Naboskapet mellom Fossumfamilien og mor og far var svært godt. Jordvegen ble i stor grad brukt til høyproduksjon. Etter hvert fant de ut at det var urimelig arbeidskrevende å slå med lja. Karsten og far ble da enige om å spleise på slåmaskin. Denne ble bestilt fra et maskinfirma og kom til Hamar stasjon. Far selte på hesten, spente den for langvogna og dro til Hamar for å hente slåmaskinen. En måtte nok ha et annet forhold til

Sylvia i september 2013.

Fra Nordre Torpet i 1999.

tidsbruk den tida. Turen tok nok mer enn en dag.

Apropos jordvegen: I Nedre Torpet var det et flatt jorde, ei æker, som lå mot vest og sør. Så vidt jeg kan huske ble den kalt «Gravhaugækra». Dette er interessant og burde kanskje vært undersøkt.

Når det gjelder godt naboskap og sådant mer, vil jeg gjerne ta med en anekdote.

Førnevnte Gina i Nedre hadde en far som het Ole. I Øvre bodde da en som hette Syver (Siver). De var ikke helt gode venner av en eller annen grunn. Det var i skåronna og kornet skulle treskes. Ole hadde treskeverk og Siver hadde bra avlsokse. Siver hadde mindre kornareal og var først ferdig. Han spurte Ole om lån av treskeverk. Svaret var brent nei. Kort etter fikk Ole en ku som ble øksen (skulle til

okse). Siver ble spurt om å hjelpe til. Svaret var som følger: «Du får bruke træsjaverket!» De ble i hvert fall ikke bedre venner etter denne episoden. Blant annet brukte de hver sin sti når de skulle ut i bygda for å handle.

Når det gjelder veg, var det ikke brukbar kjøreveg til Torpet. Nærmeste bilveg var «Keivølla», ca. 2-3 km fra Torpet. Det vanlige var å gå stier over åsene sør for Torpet når en skulle ut bygda. Jeg husker at jeg ikke var spesielt glad for å være med på disse gåturene, 10-12 km en veg.

Da mor og far bodde i Øvre Torpet, hadde de hest, tre kuer, sauer, geiter og gris. Mor ystet geitost, en tradisjon hun hadde med fra Trysil. Før nevnte Einar Egeberg, som tidvis var oppe i jaktvillaen, var ivrig avtaker av mors geitost. Han påsto selv at han hadde sans for kvalitet!

Vestjordet i Torpet i 1999.

Jeg nevnte at jeg var født i Torpet i 1943. Tre-fire år før meg kom det til et tvillingpar, Paul og Gerd. De ble for tidlig født og døde etter to dager. Min far tok mange tunge tak, men børa med kista på aksla med de to førstefødte ned til Koievolla var nok det tyngste taket han noensinne hadde tatt.

Sommeren 1947 var en ekstrem tørkesommer. Vannforsyninga utenom brønner var en bekk som rant forbi husa i Øvre. Den kom fra et myrdrag nordvest for Torpet og endte i sjøen Skiren noen kilometer sør for Torpet. Like ved våningshuset var det en kulp der husholdningsvann og vann til dyrene ble hentet. I 1947 tørket denne helt inn, slik at vann måtte bæres fra Torpmyrene vel en km. fra tunet. Det var bratt oppoverbakke mye av vegen. Mor fikk hjerteproblemer. Da sier det seg selv at dette ble umulig å leve med. Forpaktningensavtalen ble da oppsagt, og vi flyttet ut i bygda til jul 1947. Fossumfamilien flyttet ut i bygda noen få år etter oss. I mellomtiden var vi og hjalp til i onnene.

Den «monumentale» finnegarden Torpet har etter fraflytting totalt forfalt. De aller fleste av bygningene er revet. Den lille resten står til forfall. Jeg hadde for noen år siden med en ekspert på finnebosetting, Willy Faldås, med til Torpet. Han ble svært imponert over området, men deprimert over forfallet. Faldås hadde en periode som jobb å registrere finneboplasser og finnegarder på Finnskogen, og han påstod at Torpet måtte være på høyde med de største plassene på Finnskogen.

Gina Torpet forteller

Jeg er født i Torpet i Mo i Nord-Odal, ei mil til skogs fra bygda tett opp mot grensa til Vallset i Romedal. Far hette Ole Pedersen, født i Torpet 1846. Bestefar Peder Olsen var også født i Torpet og var gift med Berte Knutsdatter Nordre Rasen i Vallset. Slekta har hørt til i Torpet bakover til finnen Sigfred Eskillsen. Han overtok sist på 1600-tallet og ryddet og bygde. Min mor var Maren Therese Gunnarsdatter Skjeppestad, født 1853. Hun kom til Torpet som hushjelp i 1884.

Den 14/7 1886 ble mor og far gift i Kristiania i Jakobs menighet. Far tok over som skogshusbonde (skogshøben) for Egeberg etter sin far. Det var å ta neverkonten med mat på ryggen og gå innover skogen, om vinteren på ski med vidjebinding, om våren på truger, og ofte ligge i skogen to uker om gangen. Påkledning var hjemmevevd vadmelsbukse, blåbusserull, hjemmestrikkede ullhosoer og hjemmelagede lærstøvler. Det ble ofte gnagsår og godt å komme hjem og være i ro på søndag.

Hjemme var det ofte reparasjoner for skogsfolk: hvesse hestesko, og mineringsbor og reparere lenker. Jeg og min søster Marthe var ofte med og dro smiubelgen. Far var allsidig: Lagget, snekret, gjorde spillerbutter, neverkorgger, kaffekverner, rivjern, glogtang, ovnskrok og mye mer.

Torpet var delt i to bruk. I Øvre Torpet bodde Amund og Lavina, senere Syver og Maria. Den gamle bygningen i Øvre ble revet og ny ble bygd i 1889. I 1921 kom Berthe og Reidar Mora til Øvre Torpet. De siste som bodde der var Ole og Gudrun Fallet.

I Nedre Torpet var vi tre barn: Berthe, Marthe og Gina. Berthe døde 7 år gammel. Kjørevei fantes ikke, så hun ble båret til Brattvelta (like ovenfor Koivolla).

Nærmeste jordmor var i Sand, så noen og hver måtte lære seg litt fødselshjelp. Tjenestejenta tok i mot meg. Vi måtte tidlig være med å hjelpe til på garden. Vi var med og foret og pyntet for småfeet. I fjøset lærte mor meg å regne. Legge sammen øyne, ører, bein osv. på dyra.

En gang far kom fra skogen, hadde mor dekket bord med duk og fineste dekketøy. Far sa: Venter du fremmen? Mor: Nei, men unga er så sjelden borte at de må lære å sitte pent hjemme.

Skole: Det hadde ikke vært skole i Torpet siden omgangsskolens tid. Nå ble det igjen skolebarn. Far ordnet med skole i Torpet. Vi hadde bare 12 uker skoletid i året. Det var skole to uker om gangen. Læreren bodde annenhver gang hos oss og Syver i Øvre T. Lærer Karen Rovelstad var strakbent og avhengig av krykker. Hun ble skyssset til og fra bygda med hest. Da i en damesadel fra 1763.

Vi hadde ikke skrivebøker men brukte tavle og griffel. Jeg ble konfirmert i Mo kirke i 1908

Da jeg var 12 år gammel bakte jeg kaku helt alene. Det var litt vanskelig med vedkomfyr å kunne holde jevn varme til kakua var ferdig. Det gikk bra. Både mor og Berthe lå syke. Dr. Ansteensen bodde i Sand og måtte bruke hest og slede. Betaling: kr. 60 + medisin.

Så vidt jeg kan minnes hadde vi doktor bare fire ganger mens vi bodde i Torpet. Våre medisiner var: Mot

Gina Torpet på sine eldre dager.

forkjølelse: Ullklut dynket med rensert terpentin eller parafin eller påsmurt litt talg. Hoste: Mikstur kokt av vann, kandissukker og lakris. Dårlige tenner var verre: Smøre på kreosot eller nellikkdråper. Siste utvei var tannlege på Skarnes. Far og jeg gikk da til bygda og overnattet der. Så var det hest og karjol til Skarnes.

Egeberg ordnet med telefonlinje fra Tannes over skogen til oss og videre til Malungen 1908.

Mat og stell: Mye av maten kom fra dyra. Vi hadde 1 hest, 4 melkekuer, 1-2 store ungdyr, griser, sauer og småkalver. Melka ble silt i trebunker og 10-12 av disse sto til fløten kom opp. Vi var ofte oppe kl. 5 om morgenen og kjærnet smør i en stor stavkjærne. Tungt arbeide. Vi ystet pultost og til eget bruk nøkkelost og mysost.

Surmismør ble også kokt. Noe av mysen gikk til kalvene og grisene. Etter hvert ble det separator så vi kunne øke produksjonen. Pultost og smør ble solgt til skogsarbeiderne, resten av overskuddet ble båret til kjøpmannen på Knapper.

Endelig ble det kjørevei. Først fra bygda til Koivolla og noen år senere (1910) opp til Torpet.

Avlinga på jorda var bra, og vi kjøpte aldri for. Før vi fikk oss slåmaskin, hadde vi 4-5 slåttekarer i flere uker.

Høsten var travel tid. Vi bakte flatbrød av poteter og havremel. Laget potetmel av 1-2 tønner poteter. Etter slaktinga kokte vi lutsåpe. Av talg støpte vi lys. Julekveldsmat var lutefisk, hjemmebrygget øl og bygrynssuppe. Etterpå kaffe og kaker.

To lysestaker med tregreipet talglys gjorde bordet festlig. Vi besøkte fjøs og stall der dyra fikk klapp og ekstra godbiter med hilsen: «Et vel og trevs vel for i kveld er det julekveld».

Mor, Marthe og jeg fortsatte med jordbruket som før etter fars død i 1926. Jeg overtok bl.a. stellet av hesten og kjøringa. Noe leiehjelp måtte vi ha i onnene, ellers greide vi alt fint.

Mor døde i 1936, og Marthe og jeg flyttet til bygda i 1938. Thea og Harald Fossum flyttet til Torpet etter oss.

Gina Torpet

Artikkelen, som er hentet fra Nord-Odal bygdebok, bind III, er redigert og noe forkortet av Paul Olav Fallet.

Ungene på Øvre og Nedre Torpet samlet til skolegang ca 1905. På bildet ses Einar (1887), Thea (1889), Anne (1891) og Gunnar (1896) fra Øvre Torpet, og Berthe (1887), Marthe (1889) og Gina (1892) fra Nedre. Læreren er Mathea Rovelstad.

Hva er dette?

– Hva er dette, sier Fridolf Stuen i Bruvoll. Han har et par gjenstander som han lurer på hva har blitt brukt til.

For mange år siden fant en tømmerkjører en spesiell stein i lia sørøst for Kjøssvalltjennet ved Otten. Steinen er ca 8 cm i diameter og glattpolert med noen riper. Både i overkant og nedkant er det spor for det Fridolf tror kan ha vært skinnreimer. Kan steinen ha vært brukt som synkestein på fiskegarn?

Stedet der den ble funnet ligger like ved gamle ferdselsstier over mot Spetalen, Strandlykka og videre nordover.

Trebiten, som er en del av en lengre staur, ble funnet ved Trautåa. I området er det flere flate kølmiler, trolig fra den tida det var drift på Odals Værk.

– Køltrafikken foregikk med sleder vinterstid, og trolig ble det brukt staur i hornene på sledene, sier Fridolf. Det er boret hull i staurene som tyder på det.

Har noen av våre lesere kjennskap til disse gjenstandene? Ta i så fall kontakt med redaksjonen!

Av Gunnar Nygård

Nordodølinger traff nordodølinger i USA

– Je har aldri vøri i Norge, sier 91 år gamle James Haug på ekte odalsdialekt. Han bor i eldreleilighet i tettstedet Edinburg i den nordøstre delen av Nord-Dakota. Bestefaren hans, Jens Thorstensen kom fra Haug i Bruvoll. Sammen med kona Anne Kristine dro han til USA i 1881.

James lærte odalsdialekten av sin bestemor.

– Ho ville itte prate engelsk, og je er døpt og konfirmert på norsk i Odalen Lutherske Kirke, sier han.

Jens og Anne Kristine hadde med seg to barn fra Norge; Marthe og Eli. De bosatte seg i nærheten av Edinburg. Etter hvert kom det flere barn til; i alt elleve barn satte Anne Kristine til verden. De fleste av dem døde i svært ung alder.

Hardt arbeid

Jens dyrket opp en gård på 800 acres, ca 3200 mål. Dette var i følge James en gjennomsnittsstørrelse på gårder i distriktet. Det ble dyrket høy og mais, hvete og «bigg», sier James på ekte dialekt. De hadde ca 15 mjølkekuer og kjøttdyr – «tjuge», sier James. Det ble lange dager med strevsomt arbeid. De solgte rømme, forteller han, «og kælva fækk mjølka». Gården ligger i

James Haug har holdt fast på odalsdialekten gjennom et langt liv.

lett kupert terreng like ved en liten sjø. Det er lett å skjønne at en odøling bygget opp sitt «homestead» her.

– Men det var mye stein i jorda, forteller James, som arbeidet på gården siden 2. verdenskrig. Under krigen var han sjømann på båter som fraktet militært utstyr fra USA til England. Etter hvert tok han over gården sammen med broren og bodde der til 2007. Da ble den solgt, og James flyttet til en eldrebolig i tettstedet Edinburg, som har 2-300 innbyggere.

Norske skikker

James husker godt at 17. mai ble feiret, og når vi spør om han husker noen norske matretter, kommer det på klar odøling:

– Rømmegraut, vafler, fattigmann, kromkake, lutefisk, siltelabb og biggrinsvilling – mæn den likte je itte, forteller James.

Bestemor Anne Kristine holdt også den norske Decorahposten (utgitt i Nord-Amerika mellom 1874 og 1972). Men da bestemoren døde i 1939, ble det slutt på både Decorahposten og samtalene på norsk hjemme hos James.

Odalen Lutherske Kirke

Gården til James ligger bare et par steinkast fra Odalen Lutherske Kirke, som ble bygd i 1895. Jens Thorstensen var blant ildsjelene som startet menigheten og reiste kirken.

Her arbeidet norske prester helt fram til år 2000 da menigheten ble nedlagt. Dessverre brant kirken i 2007. Men kirkegården er holdt i god hevd, og det er bygd et stort kors der kirken stod. På gravsteinene ser vi mange norske navn: Troftgruben, Nygaard, Haug, Monsen, Herseth, Olsen, Hammerstad og mange flere.

Jens og Anne Kristine Haug ligger også her. Jens døde i 1923, Anne Kristine i 1939. Foreldrene til James har også sine hvilesteder her; faren, som også het James (1893-1968), og moren Anna (1891-1973).

Krumkakejern fra Thonerroa

Det er moro å treffe slektninger i USA. Spesielt når kontakten har vært noe mangelfull i mange år. Det fikk Marianne Nybakk erfare i høst. Hun

fant slekt i Nord-Dakota, nemlig etterkommere etter Berte Gravlien, som var Mariannes grandtante og søster til Mariannes bestemor som het Anne J. Nordli.

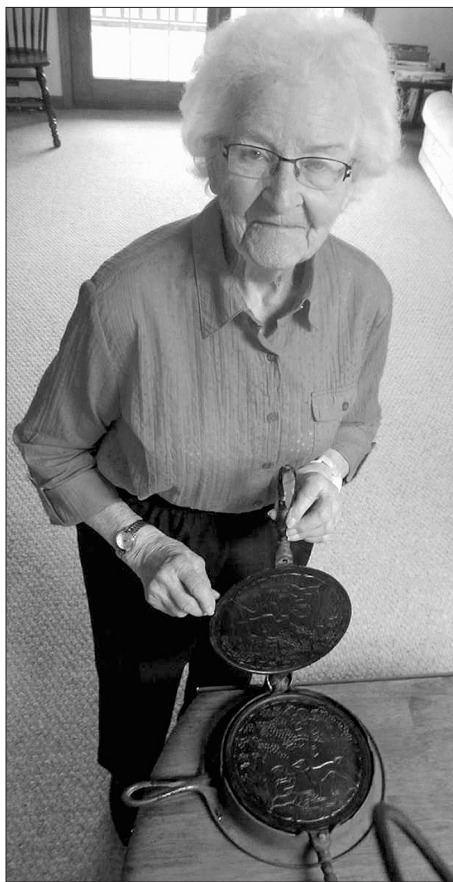
Berte J. Gravlien

Berte bodde sammen med foreldre og søsken øverst i Thonerroa. Foreldrene var Julius og Lina Gravlien. I 1906 dro Berte, som var 19 år, helt alene til USA. Hvorfor hun dro, vet vi ikke. Men modig må hun ha vært, for oss er det vanskelig å forstå at hun turte å reise alene og at hun fikk lov til å dra. Tenåringsjenta endte helt oppe i Fairdale County i Nord-Dakota, der hun i følge nekrologen over Berte, hadde en onkel, Ole Haug. Om det var en onkel eller en annen slektning, vet vi ikke sikkert, men sannsynlig-

Bryllupsfoto av Berte og Bernt.

heten for at hun hadde en slekting å reise til, er stor. Etter noen år dro hun alene til McKenzie County, lengst vest i Nord-Dakota. Der giftet hun seg i 1911 med Bernt Andersen fra Eidsvoll, som hadde endret navnet til Anderson, og Berte ble til Bertha. De var blant de første som «settled» i dette området. De fikk fem barn, og Marianne fikk hilse på ett av dem, Helen, 95 år gammel. Hun er kusine til Mariannes far. Det ble en minnerik dag for dem begge, med utveksling

Bertes datter Helen med krumkakejernet fra Tonerroa.

av bilder og minner fra gamle dager. I dag er det bare bua igjen i Gravlien. Den siste som bodde der, var Bertes bror Harald. Han kom til alders- og sykehjemmet i Nord-Odal rundt 1980.

Krumkakejernet

Vi vet ikke hva Berte hadde med seg hjemmefra, bortsett fra et krumkakejern. Det har nå Bertes sønnesønn, Ron Anderson. «The iron», som han sa, er det eneste de har igjen som et konkret minne. Jernet er fortsatt i bruk, og hver jul serveres det krumkaker til familie og venner i Nord-Dakota stekt på det gamle jernet fra Gravlien.

Politikerne

Bertes mann, Bernt, var i flere år valgt til Representantenes Hus i Nord-Dakota, eller til «Stortinget», som han selv oversatte det med. Berte og Bernt drev gårdsbruk. Det var hardt arbeid, og mens mannen i perioder utøvde sitt politiske verv i Nord-Dakotas hovedstad Bismarck, måtte Berte ta hovedansvaret hjemme.

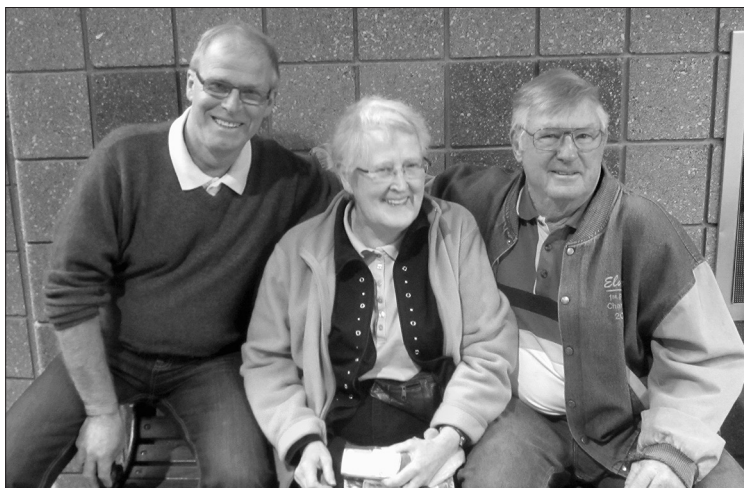
Begravelse på norsk

Berte fikk lungebetennelse vinteren 1937 og døde dessverre bare 50 år gammel. I lokalavisen ble det trykt nekrolog både på engelsk og norsk. Selve begravelsen foregikk også på begge språkene, med norsk og amerikansk prest. «Som en merkelighet for vor tid kan nævnes, at ikke en eneste automobil blev brukt i likfølget til kirken», står det i nekrologen.

Bakgrunnen var at denne februar-dagen i 1937 hadde det vært et kraftig snøvær og kun hest og slede tok seg fram til kirken.

Marianne Nybakk sammen Helen Anderson (95). Hun er kusine til Mariannes far, Magnus Nordli.

Jarle Matsson traff sin slektning Elmer Peterson på Norsk Høstfest i Minot. Her er Jarle (t.v.), Elmer og kona Carol. Elmer, nå 83, ble Nord-Dakota-mester i potetplukking i 2003.

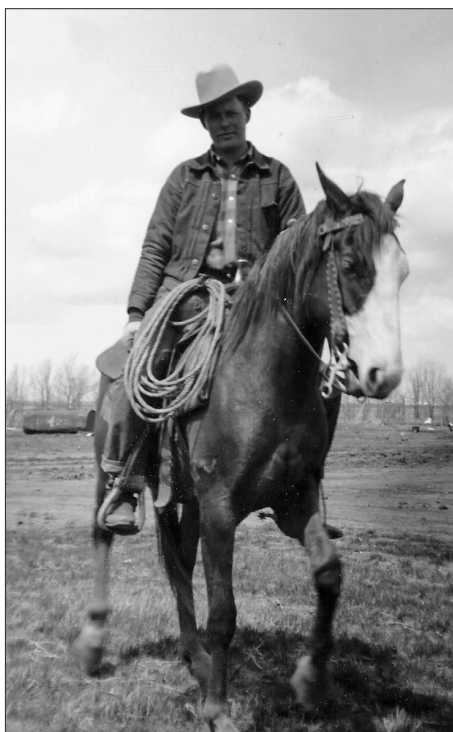
Etterkommerne

Bertha (Berte) og Bernt Anderson fikk fem barn hvorav fire vokste opp. Marianne besøkte Ronald og Myra Anderson i høst. Ronald (f. 1944) er Berthas sønnesønn og Mariannes tremenning. Han er som bestefar Bernt engasjert i politikk, dessuten er han Vietnamveteran. Tidlig på nittitallet var han speaker i Representantenes Hus i Bismarck, hovedstaden i Nord-Dakota. The Speaker er et høyt embete og er guvernørens stedfortreder. I dag er han commissioner i McKenzie County. Oversatt til norsk: En commissioner er en person som har et politisk verv, og county kan oversettes med fylke.

Ron, som Ronald forkortes til, har vært rancher med mange hundre kjøttedyr og flere tusen acres med land. Han viser oss bilder av karer til hest med hatt og lasso. Men cowboylivet var hardt. Vintrene kunne være snørike med sur vind som feide over jordene og somrene svært varme. Om våren måtte kilometervis med gjerder repareres.

Om høsten drev Ron og karene dyrene som skulle selges inn i innhegninger, såkalte corrals. Så ble dyrene ledet ombord i store lastebiler som tok 50-60 dyr.

Elektrisitet fikk de først på 1950-tallet, overraskende seint, syns vi. Rancherlivet var hardt og strevsomt og langt fra noe romantisk cowboyliv. Nå er gården solgt, fordi ingen av

John Anderson, Bertes sønn, til hest.

Ron og Myras sønner hadde lyst til å overta. Og landskapet i Nord-Dakota har endret seg; innimellom bugnende hveteåkre står oljetårnene og durer døgnet rundt. Nord-Dakota er en betydelig oljeproducent. De siste årene er det boret over 6000 nye oljebrønner av flyttbare rigger. To-tre kilometer under beiteland og åkre ligger det svarte gullet som gir økonomisk oppsving til mange mennesker i staten der hver tredje person er «nordmann».

Med hvit jakke og blyant bak øret

Vi er tilbake til sommeren 1947, i Mo Samvirkelag i Knapper. Da fylte Asbjørn Aamodt 16 år og begynte som handelsbetjent.

Pauli Kapstad var da bestyrer i samvirkelaget.

– Han var godt likt av alle, og så hadde han så fin håndskrift, enten det var i regnskapsbøkene eller på notaer til kundene, forteller Asbjørn.

Inne i butikklokalet var det én stor disk, med to mindre ut i hver ende. De i hver ende hadde lem til å ta opp og gå igjennom. Det var to vekter, en i hver ende, og et stort kassa-apparat. Dette med vekter var jo svært viktig, for nesten alt måtte veies den gang.

Det var mange som hadde arbeid i samvirkelaget både i lengre og kortere perioder. Asbjørn husker blant andre Knut Engen, Hjalmar Myrvang, Edith Moe, Solfrid Haugen, Magne Wagle og sjåfør Agnar Dalen.

– Vi hadde hvite jakker på oss, og blyanten satt bak øret. Det var slik vi skulle være bak disken den gangen.

– Den første lønningsposen jeg fikk var det 80 kroner i. Etter ei stund fikk jeg mer, jeg tror det var omtrent 130 kroner. Dette var for en måned.

En landsens butikk den gang inneholdt nesten alt; fra redskap,

bygningartikler, kraftfor, gjødsel og langstøvler til Corned Beef.

– Corned Beef var utrolig populær den første tida etter krigen. Det hadde jo vært ei tid der vi hadde manglet nesten alt, så slik mat ble ettertraktet. Den ble brukt til alt, både til middag og på brødiskiva, forteller Asbjørn.

– Når jeg tenker tilbake, var det mye i butikken på Knappergar'n; i hermetikk var det seikaker, fiskeboller og torskerogn, og vi hadde Turistproviant fra Trondheim Preserving. Mye slags ost skar vi opp, og vi hadde eikefat med «seropp», kundene kom med spenn som vi auste oppi.

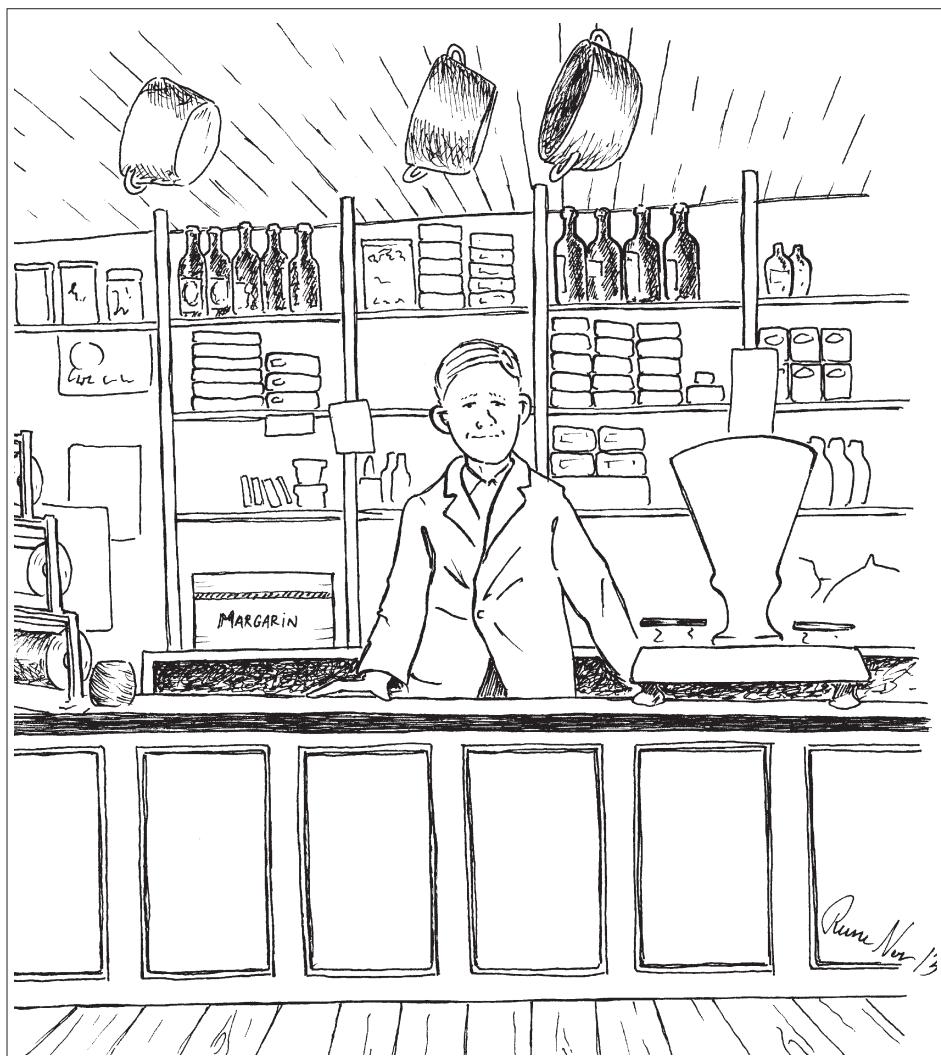
I kjelleren var det 200-liters tønner med salmiakk og linolje som ble tømt over på 20-liters kanner. Det var også et lager av Oksanolje til gulvmaling.

– Også var det «sildtunna» da. Den måtte passes nøye på, før du vet, hvordan tror du silda ble hvis ikke den lå under laken heile tida? Da var det nok ingen som ville ha noa sild; da vart'å «lakabrent».

Sild var en stor salgsartikkel, og var å få kjøpt hele året.

– Hadde vi ikke sild, var det ingen vits å låse opp døra om morgenen, sier Asbjørn.

Han nevner videre hvordan det var til jul da appelsinkassene kom. Appelsiner med papir rundt som det ofte stod Valencia på i et fint emblem på papiret. Den var en spesiell lukt av appelsiner, og den ble blandet med

lukta av en annen artikkel som var helt nødvendig å ha i butikken før jul, en stor rull med voksduk. Appelsiner, voksduk og gulvmaling var det stor omsetning på ved de tider av året. «Alle» skulle jo male kjøkkengulvet til jul og legge ny voksduk på kjøkkenbordet.

– Jeg husker at ei sigarettpakke

med ti i kostet 1 krone og 20 øre, og ei tobakkspakke var det 3 kroner og 40 øre før, forteller Asbjørn.

Hver onsdag var det smørinnlevering. Det ble eltet på torsdagene, og Agnar Dalen kjørte det til Oslo dagen etter. Eltingen ble gjort av Ågot Engen og Åse Bjørklund i et hus som stod på andre siden av veggen.

I 1947, to år etter krigens slutt, var det fortsatt rasjoneringsmerker på blant annet sukker, brød og sjokolade. Men etter nyttår i 1948 var det historie, alt kunne da kjøpes fritt.

Hver dag kom Edvard Holen med bakervarer fra baker'n i Knapper, Anker Jakobsen. Han fraktet mjølkebrødet, hveteloffen og wienerbrødene til butikken med håndkjerre. På butikkdisken ble da «kakukørja» fylt opp for dagen.

– Det var itte papirpåsa rundt kakua den gong, sier Asbjørn.

Postombæringa var det Kristian Nordgård som stod for, med sykkel om sommeren og spark om vinteren.

– Hver mandagsmorgen dro «alle» til skogs. De måtte proviantere, og da ble det livat i butikken. Og ennå hører jeg bjellene fra hestene i bakken ved Borge, da karene kom hematt fra skogen om lørdagseftan.

Vi må heller ikke glemme det spesielle inventaret i butikkene den gang; taburetter og spyttebakker. Det ble jo brukt skråtobakk og snus, derav spytting. Vi kan tenke oss hvordan det så ut rundt de spyttebakkene utpå ettermiddagen, selv om det ble vasket hver dag, da mannfolka hadde sittet på taburettene og «tala om siste nitt tur grannlagi».

Om høsten var det stor aktivitet med innlevering av all slags bær. Mange tonn gikk med lastebil til Nora Fabrikker i Brumunddal.

Det var mange som gjorde «store penger» på bærplukking den tida på året i Knapper.

– Den gang som nå var det salg i butikken en gang eller to i året. Da var det gjerne noen som vart usams,

de dro i tøyrollene, og akkederte om hvem som skulle få kjøpt mest. Men det gikk støtt bra til slutt, sier Asbjørn.

Bestillinger på varer til butikken ble ofte tatt opp av reisende, eller butikkagenter som de også ble kalt. Ofte var de innom fru Kapstad på en kaffekopp før de dro videre til neste butikk. Solveig Kapstad var svært gjestfri.

– Det var noen som satt på en taburett foran disken omtrent hele dagen. De fikk med seg mye «nitt tur bigden» på den måten. Det var ei kjærring, som holdt til ikke så langt unna butikken, hun satt hos oss nesten støtt. En efta kom det telefon til henne. Da svarte en av oss slik: «Joa, ho er her, mæn akkurat nå er'a nere å eter».

– Og så var det ho som sa fra da ho ikke kunne komme dagen etter. Hun ville ikke at vi skulle hokse på'a, hvis ho ikke kom. Det er vel dette som heter faste kunder, sier Asbjørn.

Samvirkelaget hadde også en fin ordning for medlemmene. Alle måtte ta vare på prosentlappene igjennom året. De ble levert samlet innen 20. januar, og da var det bonus å få. Det var også populære medlemsfester, kooperativfester, på Vonheim hver vinter gjennom mange år.

Ny butikk ble bygd i 1956, (i dag Bakketun) og da de flyttet dit, ble den gamle revet og bygd opp igjen i Austvatn.

Asbjørn har mye å fortelle fra et langt liv i butikkyrket. Han avsluttet yrkeskarriren i 1995, da også på Knapper, etter å ha vært butikkleder og bestyrer i flere av samvirkelagets avdelinger rundt om i bygda.

Sand sentrum anno 1960

Disse bildene tok Bjarne Westheim en forsommerdag i 1960. Mye har endret seg siden da. På det øverste bildet skimtes Halfdan Danielsens salmakerverksted til høyre.

Kulturminnelagets bøker
kan bestilles på telefon
909 81916 eller
på Internett:
kulturminnelaget.no

Pris: kr. 300
(+ evt. porto)

Tanker om alt og ittno

Bjørn O.
Andersens
betraktninger

Der er en bygd...

Nord-Odal gjennom 101 år
1905-2005

Det var en gang...

Om kultur- og
forninner
i Nord-Odal

Der var ei sæter...

Om sætre og sæterliv i Nord-Odal

«Ord frå Odalen»

Trollringen kulturforum har lansert boka «Ord frå Odalen». Boka inneholder dikt, aforismer og limericks av odølinger eller om Odalen. Boka kan bestilles på telefon 909 81916 eller på Internett: kulturminnelaget.no

Pris: kr. 200 (+ evt. porto)

Trollringen